Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Октябрийн 1921 оной ... 21-һээ гарана. | № 85 (18108) | 1989 оной апрелиин 12, среда | Сэн 3 мүн.

...ЙГАЛАЙ БАЯЛИГУУДАЙ ТҮЛӨӨ БУЛТАДАА ХАРЮУСАЛГАТАЙБДИ

...дай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ С. Н. БУЛДАЕВАЙ элидхэл

...оршон тойм... баялигуудые ... гамтайгаар ... КПСС-эй ЦК ... поавительство ... эмэлэй туршада ... абоһан байна, ... соо нилээд ехэ ... аһалан хамгаалха ... ганутуда 1656 ... капитальна ... һэнэн байна. Байна... аһалан хамгаалха ... шэнэ объектнүүд ... дэ 545 мянган ... сэбэрлэхэ шэнэ ... шэнэлэгдэһэн ... ашаглалгада ... тоодо Улаан... тухеэрэлгэ... захи, хоердохи ... дэлжэ эхилэ, 6 ... сэлогого, 75 про... предприятида тиимэ ... худэлжэ эхи... предприятинүүда ... уһа оло да... системэнүүд нэбэ... ой модо аршалан ... убеер ашаглаха ... ражуулха талаар ... абуулганууд бэе... модо болбосоруу... эрэгтэ һайн хү... болоо. Модо отол... нэбтэрүүлэг... додоор модо ур... болюулагдаа, ... шэнгэһэн модон... дэрэ. ... ойрдохи хахадта ... суглаан дэ... ... оршон тойм... баялигуудые ... гамтайгаар ... КПСС-эй ЦК ... ноавительство ... эмэлэй туршада ... абоһан байна, ... соо нилээд ехэ ... аһалан хамгаалха ... ганутуда 1656 ... капитальна ... һэнэн байна. Байна... аһалан хамгаалха ... шэнэ объектнүүд ... дэ 545 мянган ... сэбэрлэхэ шэнэ ... шэнэлэгдэһэн ... ашаглалгада ... тоодо Улаан... тухеэрэлгэ... захи, хоердохи ... дэлжэ эхилэ, 6 ... сэлогого, 75 про... предприятида тиимэ ... худэлжэ эхи... предприятинүүда ... уһа оло да... системэнүүд нэбэ... ой модо аршалан ... убеер ашаглаха ... ражуулха талаар ... абуулганууд бэе... модо болбосоруу... эрэгтэ һайн хү... болоо. Модо отол... нэбтэрүүлэг... додоор модо ур... болюулагдаа, ... шэнгэһэн модон... дэрэ. ... ойрдохи хахадта ... суглаан дэ...

тальна һомололго ашаглагдаха байгаа. Тэрэ тоодо 29 миллион тухэригэй барилга-хабсаралгын худэлмэри хэгдэхэ аад, ородоол 31,5 миллион тухэриг ашаглагдаа. Тэрэ тоодо 24 миллион тухэригэй барилга-хабсаралгын худэлмэри хэгдэ.

Партийн горкомуд болон райкомуудай, арадай депутадуудай городской, районно Соведүүдэй эрилтэ һайнаар табяагүйһөө боложо, олон министерство, эмхи зургаануудай, предприятинуудай, колхоз болон совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй 434-дахи тогтоолоор хараалагдаһан зарим хэмжээнүүдые бэелүүлнэгүй.

Сэлэнгын ЦКК-да уһа хэрэглэлгын бүтүү системэ гэхэ гү, али нэгэ уһаяа оло дахин хэрэглэхэ системэдэ оруулха худэлмэриин хангалтагүйгөөр хэгдэжэ байна ехэ һанаа зобооно. (Тэрэнэй түрүүшын эллжэн 1989 ондо, бүхыдөө 1991 ондо ашаглалгада оруулагдаха байна). ЦКК-гай хүтэлбэри, партийна организаци (Гейдеврехт, Хайрулин) «Бурятстрой» нэгэдэл (Антонов, Климов, Колмынин) тус тогтоолые саг соонь бэелүүлжэ шадаагүй. Энэ гурбан жэл соо тус томо комплекс дээрэ байгаали хамгаалгын хэмжээ ябуулгада гаргагдаха капитальна һомололгын түсэб 85 процент дүүргэгдээ.

Подрядна организацинуудсаг болзор соогоо проектносметнэ документацияар хангагданагүй. Мүн элдэб материалнуудые, тухеэрэлгэнүүд дуталдаһа. Байгуулагдаһан «Селенгапромстрой» трест материально-техническэ үндэһэ һуурингаа һула байһанһаа, хараалагдаһан хүсэ шадалдаа хүрэнэгүй. СССР-эй Минлеспром уһа оло дахин хэрэглэхэ системэ бариха хоёрдохи эллжэнэй худэлмэриин проект хэнэгүй. Түрүүшын эллжэнэй барилга дүүргэлгэдэ капитальна һомололго хэхэ асуудал шиидхэгдээгүй байнаар.

БАМ-ай Янчукан, Ангоя станцинүүдта сэбэрлэгын тухеэрэлгэнүүд ашаглалгада оруулагдаагүй. Эдээндэ үгтэһэн капитальна һомололго тус тустань 64, 65 процент бэелүүлгдээ. Северобайкальскын сэбэрлэгын тухеэрэлгэнүүд муу. Тэдэнэй хүсэн бага, муугаар сэбэрлэгдэнэн уһан Байгал руу хаягдана. Энээнэй түлөө Хойто-Байгалай отделениин начальник Кутузов харюусаха ёһотой. КПСС-эй Северобайкальскын горком, горсовет (Никулинских, Бодров) тэрээнһээ шангаар асуунагүй.

Улаан-Удын зүүн бэедэхи бэлэн болоһон шахуу сэбэрлэлгын тухеэрэлгын элдэб хэрэгсэлнүүдэй үгы дээрэһээ боложо, ашаглалгада үгтөөгүй байһан ушар Улаан-Удын горгүйсэдкомой (Кукшинов), Совминай УКС-ын (Нахоноев) ехэ дутагдал болоно. Эдэнэй худэлмэри хинаха ёһотой байһан Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо Е. А. Тарасюк баһал зэмэтэй.

Хяагтын сэбэрлэгын тухеэрэлгэ һэльбэн заһабарилха, республикын дотоодын хэрэгүүдэй мэдэлдэ байһан Сүүлгын, Харанхын сэбэрлэгын объектнүүдые бариха хэрэг унжагайрһаар. Улаан-Удын хирпинсын, Татауровай авто-заһабарилгын, Улаан-Удын авиационно, судна бүтээлгын заводуудай сэбэрлэгын тухеэрэлгэнүүдые барилга баһал хангалтагүйгөөр хэгдэнэ.

КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолой ёһоор, 1987—1995 онуудта республикын Госагропром минеральна үтэгжүүлгэ болон ядохимикадуудые, түлишэ-тоһодолгын материалнуудые хадагалха байрануудые, худөө ажахын машинануудые заһабарилха мастерскойнуудые бариха, газарай, хүрьһэ уһа, һалхинһаа хамгаалха хэмжээнүүдые үнгэргэхэ ёһотой.

1987 ондо республикын Госагропром байгаали хамгаалха объектнүүдые бариха түсэбөө 90 процент, 1988 ондо 75 процент дүүргэһэн байна. 1988 ондо түлишэ-тоһодолгын материалнуудай 20 склад ашаглалгада үгтэхэ ёһотой байһан һаа-оройдоол 10-ниинь үгтөө. Мүнөө бии байһан чимэ складнуд санитарно-техническэ эрилтэнүүдтэ хүрэнэгүй.

Минеральна үтэгжүүлгэ хадагалха байра бариха түсэб дүүргэгдээгүй. Жэл бүри 50 мянган тонно нимэ үтэгжүүлгэ тэрэниие хадагалхада таарамжагүй байра соо хэгдэнэ. 37 колхоз, совхоздо үтэгжүүлгэ хадагалха байра огто байхагүй. Тэрэшэлэн республикын Госагропром худөө ажахын машинануудые заһабарилха мастерскойнуудые бариха түсэб дүүргэнэгүй. Мүнөө баригдажа байһан 16 мастерскойн зурганиинь ашаглалгада үгтэнхэй. Наг шэбхэ хадагалха байра баһал удаанаар баригдана. Госагропромой болон колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд байгаали хамгаалха хэмжээнүүдые дүүргэхын түлөө харюусалгаяа үшөө гүйсэд дүүрэн мэдэрэгүй байна хаш. Тэдэнэр эдэниие бэелүүлхэ талаар эрид шууд хэмжээнүүдые абаха ёһотой.

Удаадахи асуудал гэхэдэ, республика соо ашаглалгада үгтэнэн сэбэрлэлгын түхеэрэлгэнүүд ехэ муугаар хэрэглэгдэнэ. ГОСТ-ын эрилтэнүүдтэ хүрэхэгүйгөөр сэбэрлэгдэнэн уһан год горхон руу хаягдаһаар.

Гүрэнэй тоосооной ёһоор, республика соо жэл бүри элдэб предприятинуудта хэрэглэгдэнэн 157 миллион кубическа метр уһан гаргагдана. Тэдэнэй 136 миллион кубическа метр уһаниинь сэбэрлэгдэнхэй. Сэбэрлэгдэнэн уһанай заһарта шэнэ эрилтэнүүд табигдадаг болонхой. Энээнэй түүлээр Гусиноозерскын ГРЭС-эй, Сэлэнгын ЦКК-гай ажахын талаар хэрэглэнэн уһан муухай гэжэ сэгнэгдэнэ. ГРЭС-һээ гараһан дулаан уһан эндэхи нуурта аюултай болонхой. Эдэ асуудалнуудые шэнжэлжэ, зуб шиидхэбэри абаха хэрэгтэй.

Мүнөө үедэ ашаглагдажа байһан сэбэрлэлгын 103 тухеэрэлгын 46-ниинь уһаяа год руу хаяна. Тэдэнэй 37-нойнь сэбэрлэнэн уһан шанарайнгаа талаар проектээр хараалагдаһанда хүрэнэ. Баргажанай-Адагай загаһанай комбинадай, Горячинск курортын, Уоян станциин сэбэрлэлгын тухеэрэлгэ ашаглалгада үгтөөгүй байнаар. Улаан-Удын ТЭЦ-эй «Бурятводмелиорация» нэгэдэлэй ЖЭК-гэй, Онохойн ЛПК-гай, спиртзаводой сэбэрлэлгын тухеэрэлгэнүүдэй элдэб хэрэгсэлнүүдэй муудаһанһаа боложо, сэбэрлэгдэнэн уһан проектээр хараалагдаһан нормодо хүрэнэгүй.

1988 ондо нормоһоо дээгүүр муухай уһа хаяһанай түлөө Забайкалиин бассейновэ управлени 97 яла тохоо, 168 тушаалта нюурнуудай мүнгэн шан абаха байһиень болоолаа, 608 мянган тухэригэй 52 ажаглалта хээ.

Сэбэрлэлгын тухеэрэлгэнүүдэй системэ байгуулхада гаргешалагдаһан хэдэн миллион түхэриг үшөө хэрэгтэй аша үрэ үгэнэгүй гээд хэлэхэ хэрэгтэй. Байгал далай руу гүйсэд сэбэрлэгдээгүй уһан ороһон зандаа. Гэхэтэй хамта хуули сахиха органууд Байгал далайе бузарлажа байһан зондо хайша хэрэгээр хандана. Үнэгэрһэн үе соо нэгэшье хүн харюусалгада хабаадуулагдаагүй. КПСС-эй горкомууд, райкомууд, предприятинуудай партхомууд, нютагай совет болон профсоюзай эмхинүүд коммунист-хүтэлбэрилэгшэдэй, инженерно-техническэ худэлмэрилэгшэдэй болон бусад мэргэжэлтэдэй сэбэрлэгын тухеэрэлгэнүүдэй техническэ байдалай түлөө харюусалга һуулаар дээшэлтүүлнэ.

Байгалые хамгаалха тухай хэлэхэдээ гол түлэб эндэ уһанай сэбэр байхые бододог гэжэшэбди. Энэшье зуб. Гэбэшье энэ арюухан далайдамнай 336 гол горход шудхадаг гэжэ мартаха ёһогүйбди. Байгалые хамгаалхын тула эдэ горходоо эхилхэ ёһотой болоноби. Нэн түрүүн эдэ гол горходой эхин булагуудые бузарлахагүй гээшэ тон шухала. Гэхэтэй хамта зарим гол горходой хатан шэргэжэ, огто үгы боложо байһан ушаркууд бии. Зарим ехэ голнуудай уһан бага болоо. Худөөгэй рэйонуудта голой эрьеэр элдэб муухай юумэ хаяна, автомашина, трактор угаана, минеральна үтэгжүүлгэ гол руу ороно.

Байгал руу шудхедаг бүхы голой эрьеэр иимэ ябадал болюулха зорилгонуд табигдана. Энэ талаар голой эхиндэ модо отолхогүй, колхоз, совхозууд голдо дүтэ түлишэ-тоһодолгын материалнуудые хадагалха байра бариха ёһогүй. ГАИ, райгүйсэдкомууд, сельскэ Соведүүд голой хажууда автомашина болон бусад техникэ угааха ябадалтай эрид тэмсэл ябуулха байна. Угаахын тула түсхай түхеэрэлгэ хэхэ хэрэгтэй. Худөө ажахын эрдэмтэд, Госагропром, республикын колхоз, совхозууд Байгалай уһа суглуулдаг талмай дээрэ минеральна үтэгжүүлгэ, ядохимикадуудые хэрэглэхэ хэрэг гуримшуулха ёһотой.

Байгал далайда ороог гол горходой урдедаг газар дээрэхи арадай депутадуудай сомоной, сельскэ, поселжово болон районно Соведүүдэй гүйсэдкомууд уһанай сэбэр байхын тула аша үрэ ехэтэй тэмсэл ябуулха байна. Соведүүдэй хоорондо социалис мурысөө эмхидхэжэ, дүнгүүдыень гаргахадаа тэдэнэй газар дээрэхи экологическа сэгнэлтэ заатагүй харавда абаха хэрэгтэй. Шэнээр байгуулагдаһан «Госкомприрода» гэһэн системын органууд Байгал далайн уһаяа суглуулдаг талмай дээрэхи районуудай партийна комитедүүдэй, совет органуудтай нягта холбоотойгоор ажалдажа, экологическа эрилтэнүүдые, уһанай хуули ёһо эбдэлгэтэй тэмсэл ябуулха тусхай гурим байгуулха, байгаали хамгаалха хуули эбдэгшэдтэ хабаатай хэмжээнүүдые шангадхаха зэрэгтэй. Мүн Шэтын, Монголой Арадай Республикын байгаали хамгаалгын органуудтай холбоотойгоор хүдэлхэ болоно.

Агаараай байдал һайжаруулха талаар зохихо хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй. Агаараар дамжуулагдан элдэб муу бодосууд Байгал далайда ороно. Электростанциннуд, заводуудай болон котельнэнүүдэй хоолойһоо агаарта хаягдаһан тоһоон газар дээрэ унажа, бороогой уһантай, саһанай хайлахада гол руу ороод, удаань Байгал далайда ороно. Иигэжэ уһа бузарлахада, хүнэй бэедэшье муугаар нүлөөлнэ.

КПСС-эй обкомой бюрогой болон республикын Министрнүүдэй Соведэй тогтоолые бэелүүлжэ, агаарай байдал һайжаруулха талаар зарим тэды худэлмэри хэгдэнэ. ЛВРЗ-гэй металлургическа пешэнүүдые пропан-бутанда оруулха талаар тухеэрэлгэ баригдаа. Шэлэй заводто тортог тогтоохо тухеэрэлгэ табигдаа. Тимлюйн цементнэ заводой эрьелдэдэг пешэндэ электро-шүүр табигданхай. Улаан-Удын нэгэдэхи ТЭЦ-дэ баһал ехэ худэлмэри хэгдэжэ байнхай.

Гэхэтэй хамта үнгэрһэн үе соо республика дотор агаарай санитарна байдал ехэ һайжараагүй. 1988 ондо Улаан-Удэдэ тооһон болон бусад муухай бодосууд дайрэлдаа. Городой агаар бузарлагшад мэдээжэ. Северобайкальскда, Селенгинск тосхондо агаар муухай. 1988 ондо Сэлэнгын ЦКК-гай сэбэрлэлгын тухеэрэлгэ шэнэлхэ худэлмэри унжагайржа, энээндэ һомологдоһон мүнгэ ашаглаха түсэб 67 процент дүүргэгдээ. Комбинадай санитарно-хамгаалгын зонын объектнүүдые бариха 1988 оной түсэб дүүргэгдээгүй. Энэ зонодо ороһон Брянск һууринай зөөлгэгдэхэ хүн зондо гэр байра бариха түсэб «Бурятстрой» нэгэдэл (Антонов) шэнэ бин болгогдоһон трест (Климов) бэелүүлжэ шадаагүй.

Байгша ондо тус комбинат содорегенерационно гурбан тогоо шэнэлэн һэльбэлгэдэ 8 миллион тухэриг, санитарно-хамгаалгын зонын объектнүүдые бодхоолгодо 5 миллион тухэриг ашаглаха байна. Гэхэтэй хамта баригдын асуудалнууд подрядна организацинуудтай зүбшэгдөөгүй байха юм. Тиимэнээ эдэ объектнүүдые баригдаа саг соогоо хэгдэхэгүйдөө болохонь. Энэ асуудал дары шиидхэгдэхэ ёһотой.

Улаан-Удын ТЭЦ-эй, «Бурятэнерго» РЭУ-гай (Борисов) болон «Бурятэнергострой» (Ривкин) хүтэлбэри 1989 ондо утаанай газуудые сэбэрлэхэ системэнүүдэй ашаглалгада оруулха асуудал заатагүй шиидхэхэ болоно. 1989 ондо газогенераторна станци ЛВРЗ-дэ хаагдажа, заводой металлургическа цехүүдые экологическа сэбэр түлишэ болохо пропан-бутанда оруулха хэрэгтэй.

(Түгэсхэлынь 2 дэхи нюурта).

ТАРИЛГАДА БЭЭЛЭН

КПСС-эй ЦК-гай мартын (1989 он) Пленум дээрэ манай ороной худэө ажахын ямар хүндэ байдалда ороод байһан тухай огто нюунгүйгөөр, сэхэ руунь хэлэгдэжэ, бүхыдөө аграрна политикын талаар үндэһэн хубилалта түйлаха зорилгогой хэмжээнүүд хараалагдаа һэн.

Мүнөө үедэ удаан маргалтагүй гэжэ механизаторнуудтай тоолоно. Удангүй хабарай тарилгын худэлмэри эхилхэеэ байна. Хамтын подрядта ороло нютагайнгаа газар дээрэ шэнээр, харюусалга ехэтэйгээр худэлхэ эриптэ табинхай.

Һаяар Лекинэй нэрэмжэтэ колхозой Элһэнэй бригадада хабарай техническэ шалгалта болохонь. «Кировец» түхэлэй 5 трактор сооһоо дүрбэниинь худэлмэридэ бэлэн болоо. Нэгэндэнь аккумулятор дуталдана. Бүхы найдал — «Райагротехникэдэ». Т-150, МТЗ-80 түхэлэй хоёр-хоёр трактор, нэгэ ДТ-75 үглөедэршье полидо гарахаар бэлэн. СЗТ-3,6, СЗС-2,1 түхэлэй 22 сеялкэ заһабарилгдаа. Хамтын байра, бани, пекарни, улаан булан бэлдэгдээ. Юрэдөөл, Элһэнэй механизаторнууд энэ хабартаа гансал өөрынгөө дүршэл шадабари, хүсэлэл ороолдогодо найдана.

Үрэһэ хүрэнгэнь тоог дээрэ бэлдэгдэнэ, техникэ заһабарилагдажа дүүргэгдэнэ, һуудал байдал хангаха асуудалнууд шиидхэгдэнэ.

Б. ДОНДУПОВ.

Хурамхаанай район.

ХОЛО УРИДШАЛАА

Яруунын районой «Комсомольский» совхозой коллектив һүүлэй жэлнүүдэй түршада мал ажалай продукци үйлэдбэрилхэ, гүрэндэ худалдаха талаар тогтууритай амжалтануудые туйладаг болонхой. Энэшье удаа тус ажахын мал ажал эрхилэгшэд һу, мяха бэлэдхэлэй пунктнуудта тушааха нэгэдэхи кварталайнгаа даабарие болзорһоонь холо уридшалан дүүргэнэн байна.

Тэлэмбын мал адуулагшад хахад һара уридшалан гүрэндэ мяха худалдаха түсэбөө 28 центнерээр үлүүлһэнээ мэдүүлээ һэн. Харин эндэхи һу һаалиин фермэнүүдэй һаалншад үнгэрһэн гурбан һарын хугасаа соо 2000 шахуу центнер һу тоһоной заводто тушаажа, нэгэдэхи кварталайнгаа даабарие хоёр дахин үлүүлһэн байха юм. Совхозой Эрьеын болон Түбэй һу һаалиин фермэнүүдэй коллективүүд энэ түйлагдаһан амжалтада горитойхон хубитаяа оруулба. Һаалишадай дүндаһаа нэрлэбэл, В. Нимбуева, Г. Ионина, Г. Пишулева гэгшэд байгша ондо эршэмтэйгээр ажаллажа байнхай.

М. ДАГБАЕВА.

ГЭР БҮЛЫН АРЕНДЭЭР

«Георгиевский» совхозой ахалагша хонишон И. Д. Галсановай арендэнэ подрядай гуримаар ажалладаг бишыхан коллектив байгша ордо түл абаха түсэбөө амжалтатай бэелүүлжэ шадаба. Эдэнэр СССР-эй арадай депутадуудта кандидадуудые һунгаха мартын 26-най үеэр зүүн эхэ хонин бүриһөө 100 хурьга абаһан байха юм.

Ахалагша хонишон гэр бүлөөрөө худэлхэдөө, иимэ амжалта туйлаха гэжэ онсолон тэмдэглэхээр. Энэ коллектив совхозой дирекцитэй табан жэлэй болзороор тусхай хэлсээ баталһан байна. Тэдэнэр энэ хэлсээнэйнгээ ёһоор жэл бүхэндэ эхэ хонин бүриһөө хурьга абаха уялга абанхай юм. Нүхэр Галсановай даадаг бригадо нёдондошье жэлдэ зуутанай эзэргэдэ гараа һэн.

Хонишод даалгагдаһан 50 гектар тарыалан болон нуга сабшалан дээрэ өөнэдынгөө хүсөөр тарилгаяа үнгэргэжэ, үбһэеэ бэлэдхэхэ, ургасаяа хүрэаха зорилготой ажаллана.

Е Д. МАНЗАЕВ.

Хорийн район.

ОЛОНОЙ ДУУГААР

Зүүн Сибириин технологическа институтдай 8-дахи корпусой актова зал соо тус институтдай багшанар болон студентнүүд сугларба. «СССР-эй арадай депутадуудай һунгалта тухай» СССР-эй Хуулийн эрилтэнүүдтэй зохилдуулан, Советскэ национально - территориальна 517-дахи округто дахиһ һунгалта үигэргэхэ болоһонтой дашарамдуулан, тус округһоо тэдэ арадай депутадта кандидадые дэбжүүлбэ.

Институтдай бүхы факультедүүдые, кафедрануудые түлөөлжэ, 209 хүн зал соо суглараад һууна гэжэ суглаанай түрүүлэгшэ Э. В. Будаева мэдээсэбэ.

Зүүн Сибириин технологическа институтдай коллективээ 2 хүн — экономикын эрдэмэй доктор Николай Иванович Атанов, физико-математикын эрдэмэй кандидат Сергей Герасимович Шапхаев СССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэнэн байгаа. Суглаанда хабаадашед энэ хоёрой али нэгыень депутадта кандидадаар дэбжүүлхэ гэһэн шиидхэбэри абаба.

Н. И. Атанов 1944 ондо түрэһэн, 1973 онһоо хойшо Зүүн Сибириин технологическа институтда ажаллана. 1987 онһоо хойшо тус институтдай экономическа шэнжэлгэнүүдэй кафедрые даагшаар ажаллана. 1989 ондо экономикын эрдэмэй докторой нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

С. Г. Шапхаев 1948 ондо түрэһэн, 1974 онһоо хойшо технологическа институтдай прикладной математикын кафедрада ажаллана. Тэрэ 1980 ондо физико-математическа эрдэмэй кандидадай нэрэ зэргэтэй болонхой.

СССР-эй арадай депутадта кандидадуудаар даб дээрэ дэбжүүлэгдэһэн Н. И. Атанов С. Г. Шапхаев хоёр һунгалтын урда тээхи программатаяа суглараг шадые танилсуулба.

Удаань тэрэ хоёр суглаанда хабаадагшадай олон тоото асуудалнуудта харюусаа. Тэрэнэй һүүлээр институтдай багшанар Б. Б. Шатонов, Е. Д. Цыренова, Б. Д-Д. Аюшеев, П. С. Янгутов болон бусад үгэ хэлэхэдээ, эдэ нүхэднай СССР-эй арадай депутадаар һунгагдажа болохо, бүхы талаараа бэлэдхэл ехэтэй хүнүүд гэжэ тэмдэглэбэ.

Эдээн сооһоо ганса хоёр хүнэй хэлэһэн үгэнүүдые абажа харуулая.

С. С. Матхеев: Зогсолтын үе сагта бүхы дутагдалнуудаа хүнүүд һайн мэдэдэг байгаа. Гэбэшье тэрээн тухай хэлэһэн хүнүүд эзмэтэй болодог һэн. Мүнөө демократи үргэдхэлгын үе сагта дутагдалнууд тухай хэлэхэеэ, шэнэ дурадхалнуудые оруулхаяа хэнһээшье айдагүй байна бшуу.

С. Г. Шапхаевые энээнһээ уридшье коллективээрээ дэбжүүлээ һэмди. Зүгөөр манай институтдай партком һунгалтын кампани амжалтатайгаар үнгэргэхын тула юушье хэгүй һэн. Мүнөө болохоёо байһан хоёрдохи һунгалтада тиимэрхүү бэлэдхэлтэй байхамнай гээшэгү? С. Г. Шапхаевай түлөө дуугаа үгэхытнай уряалнаб.

Е. Д. Цыренова: мүнөө манай ороондо хэзээ хэзээнэйхинһээ үлүүгээр экономистнууд хэрэгтэй гэжэ һананаб. Манай гүрэнэй засагай дээдын зургаанда экономистнууд шухала асуудалнуудые зүбөөр шиидхэхэ аргатай. Тиимэнээ би экономикын эрдэмэй доктор Н. И. Атановай түлөө дуугаа үгэхыетнай дурадханаб.

Олоной дуугаар Советскэ национально-территориальна 517-дахи һунгуулиин округһоо СССР-эй арадай депутадта кандидадаар Зүүн Сибириин технологическа институтдай багша **Сергей Герасимович Шапхаев** дэбжүүлэгдэбэ.

Дуугаа үгэлгын дүнгүүд иимэ: Н. И. Атановай түлөө 43 хүн, С. Г. Шапхаевай түлөө 164 хүн дуугаа үгэнэн байна.

Советскэ национально-территориальна 517-дахи һунгуулиин округто хэдэн кандидатура СССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэхэнь. Ушарынь гэхэдэ, СССР-эй Конституциин 100-дахи статья дотор «Арадай депутадта кандидадуудай тоо хизаарлагдадаггүй. Һунгалтын урда тээхи суглаанда хабаадагша хүн бүхэн али бүхы кандидатурануудые, тэрэ тоодо өөрынгөө кандидатурануудые зүбшэн хэлсэлгэдэ дурадхажа шадаха» гэжэ хэлэгдэнэ бшуу.

С. ОЧИРОВ.

БАМ-ай БАРИЛГАШАДАЙ ТҮЛӨӨЛЭГШӨ

«Нижнеангарскстроймонтаж» трестын барилгашадай түлөөлэгшэдэй конференци Северобайкальск хотодо үнгэрбэ. Энэ конференциин худэлмэридэ 113 делегат дэбжүүлэгдэжэ, тэрэнэй олонхинь ерэбэ. Трестын нэгэдэмэл профкомой түрүүлэгшэ Евгений Николаевич Васильев конференциие нээжэ, болохоёо байһан һунгуулиин удха шанар тухай тобшохоноор хөөрэжэ үгэбэ.

Конференциин делегадууд баргажанай национально-территориальна 518-дахи һунгуулиин округһоо СССР-эй арадай депутадта кандидадуудые дэбжүүлхэ асуудал хараба. СССР-эй арадай депутадта кандидадуудаар 7 хүн дэбжүүлэгдэһэн байгаа. Нэрлэбэл, барилга-хабсаралгын 608-дахи поездын бригадир, Социалис Ажалай Герой Вячеслав Иванович Аксенов, барилга-хабсаралгын 607-дахи поездын партийна организацийн секретарь Евгений Александрович Соколов, трестын автобазын жолоошон Константин Иванович Новолоцкий, 708-дахи поездын бригадир Владимир Сергеевич Горбатенко, 597-дахи поездын прораб Петр Иванович Шеронов, ОВЭ-гэй хэлхеэ холбооной начальник Анатолий Петрович Ерофтеев, трестын эрхилэгшын орлогшо Анатолий Дмитриевич Антипов гэгшэд СССР-эй арадай депутадта кандидадуудаар дэбжүүлэгдэнэн байгаа.

Конференциин делегадууд энэ дурдагдаһан кандидатурануудые ехэ анхаралтайгаар, үргэн демократиин бодото байдалда шүүмжэлхэ ёһоор хаража үзэбэ. Шүүмжэлэлгын боложо байха үедэ В. С. Горбатенко, А. П. Ерофтеев, П. И. Шеронов, А. Д. Антипов, Е. А. Соколов гэгшэд кандидатураяа болюулһан байна. Нюусаар дуугаа үгэхэ бюллетеньдэ барилга-хабсаралгын 608-дахи поездын бригадир В. И. Аксенов, автобазын жолоошон К. И. Новолоцкий хоёр оруулагдаба. В. И. Аксеновой түлөө 65 хүн, К. И. Новолоцкийн түлөө 36 хүн дуугаа үгэнэн байбэ.

Тиигэжэ барилга-хабсаралгын 608-дахи поездын бригадир **Вячеслав Иванович Аксенов** Баргажанай национально-территориальна 518-дахи һунгуулиин округһоо СССР-эй арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэбэ.

К. ЖАМЬЯНОВ.

СССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМДЭ

Хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгада союзна республикануудай үүргы дээшэлжэ, ороной агропромышленна комплекс хүтэлбэрилгые саашадань нарижуулан һайжаруулжа байһанһаа уламжалан, СССР-эй Верховно Соведэй Президиум СССР-эй Гүрэнэй агропромышленна комитедые болюулба.

ТАЙЛБАРИЛАН ОЙЛГУУЛНА

Уржадэр манай республикада КПСС-эй ЦК-гай пропагандистска бүлэг ерэбэ. СССР-эй ЦК-гай Үзэл сурталай һаһагай инструктор В. И. Киселев, Худөө ажахын экономикын Бүхсоюзна эрдэм-шэнжэлэлгын институтдай ахамад эрдэмтэн, экономическа эрдэмэй доктор Д. Ф. Вермель. КПСС-эй ЦК-гай дэргэдэхи Ниитын эрдэмэй институтдай А. Г. Григорянц гэгшэд тэрэнэй буридэлдэ ороно. Тус бүлэгэйхид КПСС-эй ЦК-гай мартын (1989 он) Пленумэй дүнгүүдээр манай автономито республикын ажалшадтай уулзалгануудые үнгэргэхэ зорилготой.

Энэ үдэр тэдэнэр республикын Госагропромой управлениин аппарадай коллективтэй уулзаа. КПСС-эй мүнөө үе сагай аграрна политикын гол шухала шэглэлнүүдээр, ороной ниитын-политическэ асуудалнуудаар һонирхолтой хөөрэлдөөн болоо. Удэшэлэниинь Политическэ гэгээрэлэй байшан соо областной партийна курсын шагнагшад болон городой үзэл сурталай худэлмэрилэгшэдтэй «түхэреэн стол» үнгэргэгдөө.

Үсэгэлдэр энэ бүлэгөөрхид Ивалгын райондо, худөө ажахын институдта, ЛВРЗ-дэ уулзалгануудые үнгэргэбэ.

Удаань тэдэнэр Кабанскын, Зэдын районуудай ажалшадтай, Улаан-Удын мяханай комбинадай, республикын партийно-ажахын эдэбхитэдтэй уулзаха юм.

Коммунис субботнигые угтуулан

ТЕЛЕФОНОЙ УТАҺА ТАТАХА

«Связьстрой-6» трестын нуудэл онһожоруулагдамал 608-дахи колоннын коллектив республикын колхоз, совхозуудта, мүн городуудта үйлэдбэри доторой телефоной утаһа татадаг юм. Коммунис субботник үнгэргэхэ штаб байгуулагдажа, бригадануудай коллективүүдэй хэхэ худэлмэриин хэмжээе тодорхойлно.

Уридшалан тоолоһоной ёһоор, бүхыдөө 147 хүн ажалай һайндэртэ хабаадаха байна. Тэдэнэр бүтээсэ ехэтэйгээр худэлжэ, 4 мянган тухэригэй барилга-хабсаралгын худэлмэри хэхэ ёһотой. Зарым бригадануудай гэшүүд халаанай даабари болзорһоонь үрид дүүргэхэбди гэжэ мэдүүлнэ. Тэдэнэрэй эдэбхи үүсхэлые дэмжэһэн худэлмэришэд үндэр бүтээсэтэйгээр худэлжэ, В. И. Ленинэй түрэһэн үдэрые ёһотоор тэмдэглэхэ гэжэ шиидэ.

Коммунис субботнигой үдэр худэлжэ оорһон 600 тухэриг арбан хоёрдохи табан жэлэй жасада колоннын коллектив дамжуулха.

Н. УЛЬЯНОВА,
колоннын экономист.

Цыпилма Жигмитова нарин сэмбын комбинадта нооһо илгагшаар ажалладаг юм. Техническэ мэргэжэлэй училищи дүүргэһэнэй һүүлээр тэрэ эндэ худэлхэеэ ерээ һэн. Хэдэн жэлэй үнгэрһэн хойно бригадын комсоргоор суг худэлдэг нүхэдынь һунгаа бэлэй. Цыпилма Жигмитовае 1985 ондо партийн гэшүүнээр абаһан байна.

Коммунис ажалай ударник Ц. Жигмитова ажалай һайндэрэй үдэр эгээл үндэр бүтээсэтэйгээр худэлжэ, В. И. Ленинэй түрэһэн үдэрые тэмдэглэхэ гэжэ шиидэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ц. Жигмитова.

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЙ фото.

АЖАЛАЙ ҺАЙНДЭРЭЙ ТООСООГООР

В. И. Ленинэй түрэһэн үдэртэ зорюулжа, байгша оной апрелиин 22-ой үдэр коммунис субботник үнгэргэхэ гэһэн ороной түрүү предприятинуудай коллективүүдэй гаргаһан үүсхэлые дэмжэжэ, трамвайн управлениин худэлмэрилэгшэд ажалай һайндэрэй тоосоогоор ажаллажа эхилбэ. Субботник эмхитэй һайнаар үнгэргэхын тула штаб байгуулагдажа, бэлэдхэлэй худэлмэри ябуулжа байна.

Мүнөө 50 гаран жолоошод субботнигой тоосоогоор ажаллажа, нилээн олон хүн зониие зөөгөө. Үнинэй худэлмэрилэгшэд С. Г. Забгаева, О. И. Воронина, Л. А. Низовцева, Я. А. Барсегян, залуу жолоошод Н. Д. Дашиева, З. В. Лубсанова, С. А. Четвериков болон бусад тэдэнэрэй тоодо ороно. М. Г. Ильинэй хүтэлбэрилдэг электроцехэй бригада вагонуудые заһабарилжа, ярбан хоёрдохи табан жэлэй жасада 300 тухэриг салин хүлһэ оруулха. Трамвайн жолоошод 720 тухэриг тус жасада дамжуулха юм.

Манай корр.

БАЙГАЛАЙ БАЯЛИГУУДАЙ ТҮЛӨӨ ИДЭ

(Түгэсхэл. Эхиннинь 1-дэхи нюурта).

Республика доторнай 3 мянга гаран котельнэ худэлгэгдэжэ, агаар нилээд бузарлана. Тэдэнэй тортог гол горходоор дамжан Байгал далай руу ороно. Энээндэ бидэ ехэ анхарал хандуулнагүйбди. Министерствэнүүд болон эмхи зургаануудай, илангаяа республикын Госагропромой урда эдэ котельнэнүүдэй агаар бузарлахыень болюулха, дутын жэлнүүдтэ котельнэ бүхэндэ агаарта хорото юумэ хаяхагүй тухэрэлгэнүүдые тодхохо зорилгонуудые табиха хэрэгтэй.

Байгалай экологическа тэнсүүридэ ой модон ехэ удха шанартай. КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Советэй тогтоолой һүүлээр Байгал шадархи дайдада ой модоной ажахы эрхилэлые гуримшуулха талаар хэмжээнүүд абтаа. СССР-эй Науканнуудай академиин Сибириин отделениин Ой модоной институт 1988 ондо «Байгал далай шадарай ой соо модоной ажахы эрхилэх ба эмхидхэхэ талаар хүтэлбэри» зохёоһон байна. Мүнөө энэ зүбшэгдэжэ, баталагдахаар бэлдэгдэжэ байна.

1987 ондо Союзгипролесхоз Байгал далай шадарай зоно түймэрһөө хамгаалха генеральна схемэ зохёогоо. Энээн соо түймэрһөө ой модо һэргылхэ ехэ худэлмэри хараалагданхай, Самоледоор, газар дээгүүр ябажа харуулһалга шанагдахаа, түймэрэй-техническэ станцинуудые, ой харуулшадые олон болгохоор хараалагдана. Ой модоной ажахынууд болон лесничествэнүүдтэ түймэр унтарааха хэрэгсэлнүүдые, элдэб техникэ үгэхэ, түймэрһөө һэргылхэ хэмжэ ябуулганууд хэгдахэхэр хараалагдана.

Тус генеральна схемэ манай республикын Министрнүүдэй Советэ зүбшэгдэжэ, РСФСР-эй Ой модоной ажахын министерствын эрдэм-техникын советэ һайшаагдаа. Дээрэ хэлэгдэнэн тогтоолой ёһоор Байгалай эрье тойруулаад, хамгаалгын зоно байгуулагдаа. Энээндэ Баргажанай, Байгалай гүрэнэй заповеднигүүд, Забайкалиин гүрэнэй байгаалиин национальна парк, Хойто-Байгалай, Баргажанай-Адагай, Бабушкинай, Кабанскын ой модоной ажахынууд ородог. Хамгаалгын энэ зоно соо 1988 онһоо эхилжэ, гол түлэб модон отологдохоёо болижо байна.

Гэбэшье Байгал шадарай асуудалнууд ой модоной ажахын эмхинүүдэй зүгһөө саг үргэлжэ шэнжэлэгдэжэ, шиидхэгдэжэ байха ёһотой Байгал шадарай ой модо хэрэглэхэ улам орёо боложо байһан асуудалые ой модоной нөөсэнүүдые хэрэглэлгэдэ хабатай хүнүүд Семенов, Даржаев, Голоушкин, Кокин болон бусад РСФСР-эй Ой модоной ажахын министерствэтэй, научна эмхинүүдтэй хэлсэжэ, тусхай дурадхалнуудые бэлдэхэ ёһотой.

Союзгипролесхозой Пензенскэ болон Новосибирскын филиалнууд Байгал нуур хамгаалгын зонодо ородог ой модоной ажахын комплексно предприятинуудые байгуулха талаар технико-экономическа үндэһэ баримта зохёожо үгэһэн байгаа. Тэрэнь 1988 оной февраль һарада СССР-эй Гослесхозоор баталагдаһан юм. Тиигэжэ ой модоной ажахын ба промышленна үйлэдбэриин гол асуудалнууд шиидхэгдэһэн байна. Ой модые гол түймэрһөө сахиха, модо отололгын хойноһоо хиналта хэхэ, отологдоһон модо ба тэрэзнһээ гараһан хаядаһа хэрэглэн болбосоруулха, хамһабариин худео ажахы, капитальна барилгада хабаатай болоо бусад асуудалнууд эдэ документнүүд соо тодорхойлогдонхой юм.

Эдэ бүхы худэлмэриин проектнүүд эллжэлэн дүүргэгдэхэ ёһотой гэжэ хэлсэгдэнэн байна.

Гэхэтэй хамта ой модоёо, байгаалияа хамгаалха талаар манай республикын ой модоной ажахынуд болон эмхинүүд худэлмэриеэ үшөөл хубилган шэнэдэхэжэ шадаагүй байнаар.

Байгал шадарай оршон тойронхи ой модые гамтайгаар, ашагтайгаар хэрэглэхэ гэзэ «Забайкаллес» нэгэдэлэй модо бэлэдхэдэг предприятинуудай гол зорилгонуудай нэгэн болоно. Яруунын болон Баунтын районуудай ойн модые ашаглаха хэрэг хангалтагүйгөөр ябуулгадана. Жэл бүри отологдохо модоной ородоой 10—20 процентнь эндэ отологдоно. Байгал нуурай оршон тойрон заагдаһан хилэнэ саагуур модо бэлэдхэлгын нэгэшье предприяти һүүлэй 20 жэл соо баригдаагүй гэзэ.

Модошодто заагдажа үгтэһэн ой модон муугаар, хайша хэрэгээр отологдоно. Жэшээлхэдэ, 1988 оной майн 1-нэй байдалаар, заагдаһан талмай дээрэ отологдогдуй орхигдоһон 50 мянган кубометр модон, 39 мянган кубометр унаагдаһан модон зөөгдөөгүй, 292 гектар талмай дээрэхи ургажа байһан залуу модод гэмтээгдэнэн байгаа гэжэ шалгалта харуулаа. Модо отолхо үедөө эдэ болон бусад гуримуудые эбдэнэнэйнгээ түлөө Яруунын, Гусиноозерскын лесхозуудай, «Кондинский» кооперативай модо отологшод модо отолхоёо хоригдоһон байна.

Модо отолхо гурим эбдэгшэд 354 мянган тухэриг яла түлөө. «Забайкаллес» нэгэдэлэй, Госагропромой, Тулишын промышленностиин министерствын, Минтрансстройн предприятинууд модо отолхо гурим илангаяа ехээр эбдэнэ.

Гол горходой эрьедэхи модо отолхо ябадал хоригдонхой юм. Гэбэшье «Забайкаллес» нэгэдэлэй Майска лесхозоо Джиргинскэ гүрэнэй заказникгай эзэрлэнэ Баргажан голой эрьедэхи модо отолно.

Гал түймэр ойн модондо ехэ хохидол ушаруулна. 1988 ондо 340 түймэр болоо. Энэнь 1987 онтой сасуулбал, 3 дахин бага гэзэшэ. Юундэб гэхэдэ, нёдондо жэлдэ хура бороотой жэл байһан ха юм. Эдэ тоонууд лесхозууд болон ой модые авиацыар хамгаалагшадай һанаае амаруулха ёһогүй.

Арадай депутадуудай районно Советүүдэй гүйсэдкомууд ойн ажахын худэлмэрилэгшэдые ондоо худэлмэридэ эльгэхэ ёһогүй. Гэхэтэй хамта ойн ажахынүүдта ажалладаг аад, хулгай агнуури хэдэг хүнүүдые зайлуулха хэрэгтэй.

«Забайкаллес» нэгэдэлэй үйлэдбэриин «Бурятлесхоз» нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэд, мүн республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшын орлогшо нүхэр Семенов ойн модо ашаглалгын хойноһоо шанга хиналта тогтоохо, энэ талаар гарадаг асуудалнуудые зүбөөр шиидхэхэ уялгатай.

Ойн баялигуудые, ой тайга соохи гурим, тэрэ тоодо Байгал шадархи байгаали өөрөө һайжарха гэжэ һанаха хэрэгтэй. Ушар тиимэһээ модо һуулгаха, байгаалияа ногооруулха асуудалые саг үргэлжэн анхаралдаа байлгаха ёһотойбди. Буряадай ойн ажахы эрхилдэг нэгэдэлэй мэдэзэнэй ёһоор 1987—1988 онуудай залуу модо тариха түсэб дүүргэгдэнхэй. Тэрэшэлэн колхоз совхозуудай эзэлдэг газар дээрэ модо һуулгаха түсэб мүн л дүүргэгдээ. Энэнь манай һанаае амаруулха ёһогүй. Автомобильна ба түмэр харгынуудай хажуугаар модо һуулгаха газар угаа ехэ бшуу. Энэ асуудал лесхозууд, албан зургаануud, ажахынууд шиидхэхэ аргатай. Арадай депутадуудай нютагай Советүүд өөрынгөө харьяата газар дээрэ ногооруулгын худэлмэри үргэнөөр ябуулха аргатай. Энэ асуудалда горитой анхарал хандуулдаггүйнь харамтай.

Зүүн Сибириин түмэр замай Улаан-Удын отделени (начальникынь Касьянов) 1988 ондо түмэр харгын хажуугаар нэгэшье модо һуулгаагүй. Зүгөөр түмэр харгые хүр саһанһаа сүлөөлхын тула жэл бүри хүнүүдые, мүн техникэ үгэжэ байдаг болонхойбди.

Госагропромой гэмээр севооборудуудай хилэ дээгүүр модо һуулгаха даабари дүүргэгдэнэгүй. «Востсибгипрозем» институтдай Буряадай филиалай мэдэзэнэй ёһоор республика доторнай 1000 гаран гектар уһанда нуража ба һалхинда үлеэгдэжэ болохо хүрьһэтэй. Тэрээнһээ гадуур колхоз, совхозуудта 43 мянган гектар эльһэн, 7000 гектар намаглиг газар бии гэзэ.

Газарай хүрьһэ хамгаалха талаар зарим тэды худэлмэри ябуулгадаг, Газарай хүрьһэ урбуулангүй хахалха, ургаса тарялгаа зурууд болгон тариха, доболиг ба набтар газарые хүндэлэн ба ута руунь эдлүүрилхэ гэхэ мэтэ хэмжэнүүд бэлэдүлэгдэдэг байбашье, агропром ба ажахынууд модо һуулгаха, модоной зурууд бии болгохо ябадалые шухала хэрэг гэжэ тоолоногүй.

Гол мүрэнүүдые, мүн Байгал нуурые бузарладаг байһанһаа боложо, заагаһанайнь нөөсэ ехэ болоногүй.

«СибрыбНИИпроектын», мүн «Байкалрыбвод» управленийн мэдэзэнэй ёһоор, иимэ ябадалай гол шалтагаанниинь гэхэдэ, заагаһанай эдеэ хоол бага болоо, уһанда ородог муухай бодосуудтай тэмсэл һуладаа. Экологическа байдалай хубилхада омолиһоо гадна хадари, эзбгэ, тула болон бусад заагаһанай нөөсэ хороно.

Промышленна предприятинуудта хэрэглэгдэһэн уһан омолиин үдэлгэдэ ехэ муу нүлөө үзүүлнэ. Жэшээлхэдэ, Вахмистрово тосхон шадар заагаһанай урдань турьһэеэ хаядаг газар мүнөө хэрэггүй болонхой. Заагаһа хулгайгаар агнаха ябадал заагаһанай ажахыда ехэ хохидол ушаруулһаар.

Улаан-Удын промышленна предприятинуудта, Сэлэнгын ЦКК-да, мүн бусадшье предприятинуудта муухай уһа гол горхон руу хаяжа, заагаһанай ажахыда гарза хохидол ушаруулһанайнь түлөө 350 мянган тухэриг яла түлүүлэх нэхэбри хэгдэнэн байна. «Бурятводоканал» нэгэдэл, авиационно завод, Улаан-Удын ТЭЦ болон бусад мүн л тэрэ тоодо оролсоно. Байгал нуурай, мүн тэрэнэй оршон тойронхи баялигуудые һайнаар ашаглажа, биологическа нөөсэнүүдые дээшэлүүлхын тула байгша табан жэлэй туршада гол мүрэнүүд соогуур модо һаллаха, уһан соохоонь эльһэ, барилгын шулуу абаха ябадалые хороохо, заагаһанай турьһые хаядаг голнууд соогуур суднанууд болон мотоортой онгосонуудай тамардаг ябадалые эрид хизаарлаха хэрэгые түйлаха ёһотойбди.

Байгал нуур тухай, КПСС-эй ЦК-гай тогтоол соо, мүн Алас Дурна зүгэй, Забайкалиин үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые хүгжөөхэ талаар абтаһан удаан болзорой программа дотор заагаһанай ёһоор, Байгал шадархи аршаанта булагуудые ашагтайгаар хэрэглэхэ үялгатайбди. «Горячинск» курорт, «Байкальский бор» санатори, «Максимиха», «Байкальский прибой» болон бусад амарэлтын байшангууд һэльбэн заһабарилагдаха, үргэдхэгдэхэ юм.

Гэбэшье республикымнай газар дээрэхи олон аршаан-курортнууд тон бирагүй байдалтай. Эдэ аршаанда аргалуулхаяа ерэгшэд оршон тойронхи байгаалиие муудаана, өөһэдөөшье зобожо тулидаг юм. Эдэнийе болбосон тухэлтэй болгохо талаар хэмжэнүүд абтанагүй. Профсоюзуудай совет, профсоюзуудай областной комитедүүд, Госагропром, Элүүрые хамгаалгын министерство колхоз совхозуудтай, лесхозуудтай болон бусад предприятинуудтай, арадай депутадуудай районно, сельскэ Советүүдтэй хамта эдэ аршаанта булагуудые зохид болгохо, гэр байра бариха, медицинскэ хангалга эмхидхэхэ гэхэ гү, али хүрьяангыгаар хэлэбэл, хүн зоной амарха дунда зэргын эрхэ байдал олгохо аргатай байгаа.

Зунай үедэ элдэб аяншалагшад олошордог. Тэдэнэй зариманиинь байгаалида хайша хэрэгээр хандана, гол түймэршье табина. Энэ асуудалда багашье анхарал хандуулагдаагүй. Аяншалгын талаар республиканска совет энэ шухала асуудалнаа холодонхой. Байгалай эрьедэ зундаа ерэдэг «зэрлиг» туристнуудай ябалгые хизаарлахын тула Профсоюзуудай совет, Дотоодын хэрэгүүдэй, Юстициин, Соелой болон Финансын министерствэнүүд энэ асуудалаар ямар нэгэ хамтын хэмжээе хараалха ёһотой. Арадай депутадуудай Советүүд энэ хэрэгтэ ехэ үүргэ дүүргэхэ эзэргэтэй.

1987 ондо бии болгогдоһон Забайкалиин байгаалиин национальна парк Байгалай баялигуудые арьбадхаха хэрэгтэ ехэ үүргэ дүүргэхэ ёһотой байһан дээрэнээ ажал ябуулгаяа нилээд эдэбхижүүлхэ ёһотой болоно.

Республикымнай газар дээрэ Баргажанай ба Байгалай заповеднигүүд, республиканска удха шанартай гурбан заказник, республикын агнуурилэзоборилгын ажахын управленийн мэдэлэй 28 заказник тослогдодог. Ургаса ногоон, газар дээрэхи, уһан соохи амитадай аймагые хамгаалха хэрэгтэ тэдэнэй удха шанар угаа ехэ. Гэхэтэй хамта эдэ заповеднигүүд ба заказнигууд соохи байдалаар хэншье һочирходоггүй. Баргажанай ба Кабанскын районно Советэй гүйсэдкомууд заказнигуудта хабаатай асуудал нэгэшье дахин хараха үзөөгүй, харин агнуури — олзоборилгын управлени нютагай совет органуудай иимэ хандалые зүбшөөдэг хэбэртэй байдаг.

Буряадай эрдэмэй түбэй биологиин институт заповеднигүүдэй эрдэм-шэнжэлгын худэлмэреэр һонирохохо уялгатайл ха. Байгал нуурые бүхы дээрэнь шэнжэлхэ талаар худэлмэри һайжаруулха хэрэгтэй. Мүнөө дээрээ Байгал нуурые шэнжэлдэг институдуд слошоржо байнхай.

Буряадай эрдэмэй түбэй байгаали шэнжэлдэг институдай эрдэмтэд «Бурятводоканалтай» суглаа уһа сэбэрлэдэг мүнөө үеын эгээн түрүү технологи хэрэглэн, районуудай түбүүдэй хэрэглэдэг уһые дахинаа сэбэрлэхэ схемэ бии болгохо талаар горитой худэлмэри ябуулаа.

Уһа нефтиин продуктнуудһаа, тоһоноһоо, шэрэнээ, дабһанһаа, металлнуудһаа сэбэрлэхэ аппарадууд ба технологическа онол арганууд Зүүн Сибириин технологическа институдта зохёогдонхой. Энэнь Улаан-Удын судна бүтээлгын заводто, үйлэдбэриин «Бурятхимчистка» нэгэдэлдэ нэбтэрүүлэгдэнхэй. Буряадай худео ажахын институдай эрдэмтэд газар элдүүрилхэ зональна системэ болон байгаали хамгаалха талаар үшөө хэдэ хэдэн дурадхалнуудые нэбтэрүүлээ.

Гэхэтэй хамта эрдэм-шэнжэлэлгын эмхи зургаануудай худэлмэри хангалтатай гэхын аргагүй. Байгаали хамгаалха асуудалаар республикын эрдэмтэдэй хэнэн худэлмэриин дүнгүүд мүнөө дээрээ тон багa. Жэшээлхэдэ, Байгал нуурай эрьеэр хатажа, һалажа байһан мододые абарха арга мүнөөшье болотор олдоогүй байна. Тиимэрхүү асуудалнууд үшөөл олон юм. Байгал нуурые хамгаалха, тэрэнэй баялигуудые зүбөөр хэрэглэхэ хэрэгтэ эрдэмтэд хубитаяа оруулха уялгатай.

Оршон тойронхи байгаалиие хамгаалха тухай хуули хэлбэришэгүйгөөр дүүргэлтын түлөө бүхы хүнүүдэй харюусалга дээшэлүүлхэ талаар партийна, совет органууд, хуули сахидаг ба хиналтын органууд шанга хэмжэнүүдые абаха ёһотой.

Байгаали хамгаалгын хуули сахиха талаар зарим тэды худэлмэри ябуулгадаг байна. Жэшээлхэдэ, республикын Арадай хиналтын комитет 1988 ондо 49 шалгалта үнгэргэжэ, 100 тушаалтадые харюусалгада хабаадуулаһан, 6 хүндэнь гүрэндэ мүнгэ түлүүлхэ гэһэн тогтоол абаһан байна. Тэрээнһээ гадуур РСФСР-эй Арадай хиналтын комитедэй шиидхэбэрээр «Бурятстройматериалы» нэгэдэлэй генеральна директор байһан нүхэр Леминов, Госагропромой түрүүлэгшын орлогшо Шабаганов гэгшэд харюусалгада хабаадуулагдаһан байгаа. Тэрэшэлэн СССР-эй Арадай хиналтын комитедэй шиидхэбэрээр манай республикын хэдэ хэдэн хүтэлбэригэшэд гэмэ эмэдэ хүртэһэн байха.

Зүүн-Байгалай районууд хоорондын прокурор нүхэр Дармаевай мэдээсэнэнэй ёһоор, 1988 ондо гэмэ эмэтэй 43 хүндэ 95 мянган тухэригэй нэхэбри хэгдэнэн байгаа. Гэбэшье паотийна ба совет органууд прокуратурын эльгээнэн нэхэбриин мүрөөр шанга хэмжэнүүдые абадаггүй.

Гэхэтэй хамта, гансал яла түлүүлхэ, шанга донгодолгодо хүртэхэ гэхэ мэтэ хэмжэнүүдэр Байгал нуурые хамгаалха тухай асуудал шиидхэхэ аргагүйбди. Байгалаа ашаглүрэтэйгөөр, ёһоноор хамгаалхын тула олониитые, сэхыень хэлэбэл, республикын бүхы хүн зониие энэ хэрэгтэ хабаадуулха ёһотойбди. Гол шухалань юуб гэхэдэ манай эндэ ажаһуудаг хүн бүхэн байгаалида харша ямаршье юумэн угаа муу хойшолонтой гэһэн мэдэрэлтэй болгохоор бүхы худэлмэриеэ ябуулха ёһотойбди.

Үнгэрэгшэ жэлэй май һарада «Ажалшадай эрдэм һуралсал ба хүмүүжүүлгые, тэдэнэй дунда экологическа пропагеанда һайжаруулха тухай» тусхай тогтоол КПСС-эй обком баталан абаа һэн.

Байгалые хамгаалха тухай асуудалаар баталан абтаһан КПСС-эй ЦК-гай болон СССР-эй Министрнүүдэй Советэй тогтоолые 1995 он хүртэтэр дүүргэлтэ үзэл сурталай худэлмэрээр хангалгын комплексно программа КПСС-эй обкомой үзэл сурталай таһаг зохеогоо һэн. Байгаали хамгаалха, байгаалида гамтайгаар хандаха тухай асуудал партийна комитедүүдэй пленумууд, нютагай Советүүдэй сессинүүд дээрэ зубшэн хэлсэгдэдэг байгаа. «Экологическа хүмүүжүүлгэ—хүн бүхэнэй оролдохо хэрэг» гэһэн нинтэ политическэ удэр республика доторнай амжалтатайгаар үнгэргэдөө бэгэй. Хэблэл, радио болон телевидени экологическа хүмүүжүүлгын асуудалаар ехэ юумэ хэдэг байна.

Байгалай хуби заяан ороонноймай, мүн дэлхэйн олониитын анхарал татадаг байнаар. Үнгэрэгшэ жэлдэ ороноймнай ниитын элдэб эмхинүдэй түлөөлэгшэд Байгалда хабаатай асуудалнуудые зүбшэн хэлсэхын тула Эрхүү хотодо суглараһан гэдэг мэдэнэбди.

Хойто-Байгалай районой һүргуулинуудай һүрагшодай экологическа лагерьнууд, Мухар-Шэбэрэй районой Шэнэ-Заганай дунда һүргуулинин ой модоной харуулшад, Прибайкалиин районой Гремячинск һүриндахи һүргуулинин заказник, Байгаали хамгаалха талаар гүэнэй комитет — эдэ бүгэдэ байгаали хамгаалха асуудалаар хүмүүжүүлгыч нилээд ехэ худэлмэри ябуулна. Байгша оной март һарада «Фонд Байкала» гэжэ шэнэ бүлгэм бии болгогдоо. Тус бүлгэм байгаали хамгаалха асуудалаар тодорхой худэлмэри ябуулха ёһотой.

Сэхыень хэлэбэл, КПСС-эй обкомой эндэ дурдаһан тусхай тогтоол республикын районуудта хангалтагүйгөөр дүүргэгдэнэ. КПСС-эй райкомуud, партийна комитедүүд партийна ба экономическа һуралсалай үедэ байгаали хамгаалха асуудалда анхарал хандуулдаггүй. Ажахынууд болон предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдэй дунда байгаали хамгаалха тухай асуудалаар ойлгуулламжын худэлмэри огто ябуулагдадаггүй гэхэдэ болоно.

Байгаали хамгаалха асуудалаар арадай университедүүд район бүхэндэ бии болгогдогүй байнаар. Соёлои эмхи зургаануud нютаг нютагтаа экологическа пропаганда ябуулнагүй. Энэ асуудалаар харуулан ойлгуулгын хэрэгсэлнүүд хомор.

Олонхи нууринуудай санитарна байдал һайн, оршон тойронхи газарынь ариг сэбэр гэжэ хэлэхэ аргагүй байнабди.

Иимэ байдалтай эбсэхэ ёһогүйбди. Партийна, совет органууд, республикын олониитын эмхинүүд байгаали хамгаалха асуудалаар хүмүүжүүлгын ба ойлгуулламжын худэлмэринь хэмжээе эрид һайжаруулха уялгатай.

Байгалай эрье шадархи арадай депутадуудай Советүүд, партийн райкомуud экологическа хүмүүжүүлгын худэлмэриеэ ябуулха ёһотой.

Сэхыень хэлэбэл, КПСС-эй обкомой эндэ дурдаһан тусхай тогтоол республикын районуудта хангалтагүйгөөр дүүргэгдэнэ. КПСС-эй райкомуud, партийна комитедүүд партийна ба экономическа һуралсалай үедэ байгаали хамгаалха асуудалда анхарал хандуулдаггүй. Ажахынууд болон предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэдэй дунда байгаали хамгаалха тухай асуудалаар ойлгуулламжын худэлмэри огто ябуулагдадаггүй гэхэдэ болоно.

Байгаали хамгаалха асуудалаар арадай университедүүд район бүхэндэ бии болгогдогүй байнаар. Соёлои эмхи зургаануud нютаг нютагтаа экологическа пропаганда ябуулнагүй. Энэ асуудалаар харуулан ойлгуулгын хэрэгсэлнүүд хомор.

Олонхи нууринуудай санитарна байдал һайн, оршон тойронхи газарынь ариг сэбэр гэжэ хэлэхэ аргагүй байнабди.

Иимэ байдалтай эбсэхэ ёһогүйбди. Партийна, совет органууд, республикын олониитын эмхинүүд байгаали хамгаалха асуудалаар хүмүүжүүлгын ба ойлгуулламжын худэлмэринь хэмжээе эрид һайжаруулха уялгатай.

Байгалай эрье шадархи арадай депутадуудай Советүүд, партийн райкомуud экологическа хүмүүжүүлгын худэлмэ-

ЭЛИДХЭЛ ЗҮБШЭН ХЭЛСЭЛГЭ

В. К. КУКШИНОВ, Улаан-Удын горгүйсэдкомой түрүүлэгшэ:

— Оршон тойронхи байгаалиие аршалан хамгаалха хэмжээнүүд хадаа городой социально-экономическа хүгжэлтын түсэбэй гол хубинуудай нэгэн болоно. Арадай депутадуудай городской, районно сессинүүд дээрэ, партийн горком болон райкомуудай бюрогой заседанинууд дээрэ экологическа асуудалнууд ходол зүбшэгдэжэ байна. Һүүлэй үедэ городой сэбэрлэлгын тухэрэлгын хоёрдохи эллжэнэй барилга болон уһа хамгаалгын бусадшье объектнүүд ашаглалгада үгтөө.

Нарин сэмбын комбинадта, «Чайка» гэһэн химическэ аргаар юумэ сэбэрлэдэг нэгэдэлдэ, ЛВРЗ, авиазавод болон шэлэй заводуудта агаарта, уһа руу хорото бодосуудые хаяха ябадал үгы хэхэ талаар ехэ юумэн хэгдэнэ. Улаан-Удын ТЭЦ оршон тойронхи байгаали бузарлана гэдэг тус тогтоол соо хэлэгдэнэн байгаа. Мүнөө эндэ богонихон болзор соо хорото бодосуудые агаарта гаргахагүй тухэрэлгэнүүдые һэльбэн шэнэлхэ, проектнэ документацн бэлэн болгогдоо, уһа олон дахин хэрэглэхэ системэ нэбтэрүүлхэ худэлмэри хэгдэнэ. Эндэхи котельнэнүүд заһабарилагдажа, үнэнэ хаяхань 40 процентээр доошолуулагдаа. 1992 ондо уһа оло дахин хэрэглэхэ системын ашаглалгада оруулагдахада ТЭЦ-нэ Удэ руу уһан орохоёо болихо юм.

Город соо тооһон ехэ. Тиимэнээ элдэб модо тариха гээшэ шухала. Мүнөө манай городой нэгэ хүн бүхэндэ 4,0 дурбэлжэн метр модон тариг-данхай. Харин нормын ёһоор 15 дурбэлжэн метр модон хэрэгтэй. Жэл бүри 14 мянган модон, 90 мянган элдэб бурааһан, миллион тухай сэсэгүүд таригдана. Тэд эдэмнай бүлта ургамагүй. Эдэ ургамалнуудые харуулһалхын, городой гариг сэбэрые сахихын тула ехэ мүнгэн зөөри, техникэ хэрэгтэй. Байгша ондо энэ хэрэгтэ 2400 мянган тухэриг үгтэнхэй. Энэ бага. Бүхыдээ 10 миллион тухэриг хэрэгтэй байгаа. Город соохи нилээд ехэ талмай шорой шохойһоо сэбэрлэгдэнэгүй. Тусхай техникэ хэрэгтэй болоно.

Тэрэшэлэн автомашинын мотоорһоо гараһан газ город соо ехэ. Жэлнээ жэлдэ машина болон бусад техникэ олон болоно. Вахмистрово тосхоной хажууда хүүрэг бариг-дажа, ехэ мүнгэ зөөри гаргашалагдаа. Тиихэдээ олонхи машинанууд городой хажуу тээгүүр ябадаг болохо гээд һанагдаһан байгаа. Үнэн дээрэ автомашинанууд город соогоо ябана. ГАИ худэлмэрилэгшэд түбэй үйлэнүүдээр хүндэ машинануудые ябуулхагүйн талаар хэмжээнүүдые абаха байна.

Экологическа байдал һайжаруулхын, байгаалиин баялигуудые аршалан хамгаалгын тула байгаали хамгаалха городской комитет байгуулхые дурадханаб. Мүн уһа хамгаалха объектнүүдэй проект шалгаха талаар городской экологическа комисси байгуулаа һаа, һайн һэн. Промышленна предприятинуудай муугаар сэбэрлэгдэнэн уһанай түлөө түлбэрние ехэ болгохо байна. Тиихэдэ зунай үедэ ехэ бороогой ороходо уһыень урдахуулха канализаци, тэрэнние сэбэрлэхэ түхэрэлгэ хэрэгтэй. Энэ асуудалнуудые заатагүй шиидхэхээр болонхой.

В. А. НИКУЛИНСКИХ, КПСС-эй Северобайкальскын горкомой нэгэдэхи секретарь:

— КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Советэй тус тогтоолые бэелүүлэх талаар зарим тэды худэлмэри манай райондо бэелүүлэгдэжэ байна. Абтаһан хэмжээ ябуулгануудай бэелүүлгые хинаи шалгаха саг үргэлжын комиссии байгуулагданхай. Байгал далайе хамгаалха асуудалнууд элдэб суглааанууд дээрэ зүбшэгдэнэн байна. Эдэ жэлнүүдтэ Кичерэ, Шэнэ-Уоян станцинуудта сэбэрлэлгын түхэрэлгэнүүд баригдажа, ашаглалгада үгтөө. Мүнөө Янчукан, Ангоя станцинуудта баригдажа байна. Северобайкальск городто хорото бодосуудые агаарта гаргаха ушар нилээд хороогдоо. Долоон котельнэ үгы хэгдэжэ, дулаа үгэхэ гурбан пункт бэлэгдэлгдэ. Байгалай эрьедэ баригдаһан пионерскэ лагерьта электрокотел табигдажа байна. Район соохи харгынуудые асфальтаар хушажа, тооһон нэгэ бага бараг болоо.

Гэбэшье Байгал шадарай экологическа байдал һайжаруулха талаар үшөө ехэ юумэн хэгдэхэ байна. Энэнний манай районой ажалшад илангаяа һайнаар ойлгоно. Юуб гэхэдэ, энэ гайхамшагта далайн эрьедэ ажаһууна, үзэсхэлэн һайхан байгаалиие үнэн зүрхэнһөө сэгнэнэ. Энээнние нэгэ иимэ жэшээ гэршэлчэ хаш. Байгаали хамгаалха талаар районой гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшые нунгаха болоходо энэ тушаалда 9 кандидат дэбжүүлэгдэнэн байна. Эдэмнай бүлта өөнэдынгөө программматай зон байжа, зүбшэн хэлсэгдээ.

Мүнөө Северобайкальскда 29 мянган хүн ажаһууна. Тэдэнэй ородоол 12 мянганиинь болбосон түхэлэй гэртэ оронхой. Тиимэнээ партийн горком, горгүйсэдком болбосон түхэлэй гэрнүүдые түргөөр барижа, тэдэнние бараагууд, вагонууд сооһоо зөөлгэхэ хүсэлтэй ажал ябуулжа байна. Өөрын бариһан гэрнүүд, бараагууд Байгалай эрьедэ ехэ муу нүлөө үзүүлэх байна. Муу юумэн далай руу сэхэ ороно.

Эндэ сэбэрлэлгын хоёрдохи эллжэнэй түхэрэлгын ашаглалгада оротор үшөө үгы. Тиимэнээ бидэ муухай уһа суглуулха ехэ барилга хэжэ эхилээбди. Тезд мүнөө сэбэрлэлгын хоёрдохи эллжэнэй түхэрэлгын ашаглалгада оруулагдаагүйдэ гэр байра болон соёлой объектнүүдые ашаглалгада тушаахыемнай хорёо. Энэ тон буруу шиидхэбэри гэжэ хэлэхэ байнаб.

Хойто-Байгал комплексноор хүгжөөгдэхэ ёһотой. Эдэ элдэб аршаан булагууд элбэг. Тиимэнээ санаторинуудые бариха, аяншалга хүгжөөхэ байгаа. Өөнэдынгөө хүсөөр энэ талаар юумэ хэжэ байнабди. Гэбэшье туһаламжа хэрэгтэй. Северобайкальскын эхэнэрнүүдтэ ажал үгэхын тула ойлопой фабрика байгуулха байгаа. Тезд Госкомприродын хүтэлбэрилэгшэдэй һанамжаар энэ болохогүй байха юм. Ойлопой фабрика яагаад далайда нүлөөлэх байна гээшэб?

Үшөө нэгэ шухала асуудал гэхэдэ, манай райондо жэл соо 500 мянган кубическа метр модон отологдоно. Тэрэнэй 200 шахуурень Уоянай леспромхоз бэлдэнэ. Тезд тус леспромхоз гол модоёо Байгал шадарай газарһаа абаха. Энээнние болюулжа, саашань абаашаха дурадхал республикын Министрнүүдэй Советэ руулаа һэмди. Энээнние дары түргэн шиидхэхэ ёһотой.

Д. Г. СТЕПАНОВ, ЛВРЗ-гэй худэлмэришэн:

— Манай заводто оршон тойронхи байгаали хамгаалха асуудалда саг үргэлжын анхарал хандуулдаг юм. Жэшээнь, булад хайлуулдаг цехэ марте-нэй пешэнүүдые электродуговой пешэнүүдэр һэлгэх һэн. Энээнэй ашаар газогенераторна газ үйлэдбэрилгын хэмжээн 2 дахин хороогдожо, феноліой угаадаһан Сэлэнгэ руу орохоёо болиһон юм. Зеодотомнай КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Советэй тогтоолоор хараалагдаһан 1-дэхи болон 2-дохи эллжэнэй сэбэрлэлгын түхэрэлгэнүүд ашаглагдаа.

Сэбэрлэлгын түхэрэлгэнүүдэй комплексын проект табилга болон барилга «Бурятводоканал» нэгэдэлэй үгэһэн техническэ эрилтэнүүдэй ёһоор хэгдэжэ, урдань байһан Забайкалиин бассейновэ инспекциттэй, «Байкалрыбвод» управленитэй зохилдуулагдаһан байна. Тиихэдэ үлүү гараһан угаадаһые городой сэбэрлэлгын түхэрэлгэнүүд соо нэгэдэхи шатын гол нуурнуудай нормодо хүргэхэ гэжэ хараалагдаһан байгаа. Городой сэбэрлэлгын түхэрэлгэнүүдые барилгада заводой капитальна һомололгын мүнгэнһөө Зам харилсаанай министерство 1,2 миллион тухэриг үгөө һэн.

Уһа хамгаалдаг бассейнүүдые барижа ашаглалгын талаар завод дээрэ горитой худэлмэри хэгдэжэ байбашье, 1986 онһоо горгүйсэдкомой захиралтаар хэрэглэгдэһэн уһанай шанарта бүри шанга эрилтэнүүд табигдадаг болоо. Улаан-Удын предприятинуудтай хамта горой угаадаһан соо хорото бодосуудай хэмжээе аюултай бэшэ нормодо саашадаа хүргэхэ программа зохёохын орондо «Бурятводоканал» нэгэдэл предприятинуудай хэрэглэдэг уһанай нормые шангадхаха зам шэлэзд, эдэ эрилтэнүүдэ Улаан-Удын горгүйсэдкомой шиидхэбэрээр баталаа. Эсэстэнь маней завод эмэдэ ородог боложо городой угаадаһа сэбэрлэлгын асуудалые үндэнөөрнь шиидхэлгэ олон жэлээр хойшолуулагдаа.

Парти, правительствын шэнэ тогтоолой проектдэ дурадхалнуудые зохёоходоо, металл хайлуулдаг цехүүдэй пешэнүүдые газда оруулжа, газогенераторна станци хааха, мүн булад, шэрэм, эзд хайлуулдаг цехүүдтэ тооһо суглуулдаг түхэрэлгэнүүдые бариха гэжэ хараалагдаһан байна. Байгша ондо ашаглалгада орохо ёһотой объект дээрэ геннодряд-чик «Улан-Удэтрансстрой» трест барилгын эршэ шангаа-хаа. Тезд түхэрэлгэнүүдээр хангалгын гол асуудал үшөө шиидхэгдээгүй. Энэ ушаһаа дурсагдаһан тогтоолой дүүргэлтэ бүрүү һүрэхэдөө болохо.

Н. Г. ДАМДИНОВ, Республикын Ураи зохёолшодой холбооной правленийн түрүүлэгшэ:

— 1987 оной август һарада энэл асуудалаар болоһон суглааная һүүлээр уран зохёолшод энэ талаар гаргадаг эдэбхи үүсхэлээ дээшэлүүлээ. Владимир Митыпов түбэй «Правдада» Байгалай эрьедэ сэхэ оршодог Северобайкальск хотын хэмүүгөөр ургалта түсэбэлгые буруушаагаа һэн. Энэл темээр 1988 ондо «Новый мир» жур

ҮЛӨӨДЭ БУЛТАДАА ХАРЮУСАЛГАТАЙБДИ

Советдэ хүрэтэр талай хүн комп- КПСС-эй ай таһар эли хам- ымтайгаар дал пар- пленум- ведүүдэй шэн хэл- ологичес- бүхэнэй он ниитэ спублика таар үнлэл, ра- ни эко- ын асуу- г байна. ороной- ониитын зар. Үн- ноймнай дэй тү- хбаатай хэлсэ- до суг- ын. айоной уд, Му- Шэнэ- гиин ой Прибай- мячинск заказ- ха та- эт — эдэ амгаал- күүлгы ябуул- harada шэнэ э. Тус мгаала удэлмэ- ПСС-эй ан тус- ан рай- дүүр- комууд, партий- уралса- игаала ендуул- болон лбэри- дунда тухай ын хүн- дадаг- эсууда- гедүүд огдоо- эмхи этаагаа ябуул- харуу- элүүд сани- ын той- эр гэ- абди. Е ёно- онии- хам- гжүүл- дэлэ- шайжа- а. ара- дүүд. логи- элэмэ-

ны ябуулха талаа- үүргэтэй. Кабанскын- калиин, Баргажанай, галай районууд хроно. Эдэ районуу- дээрээ байгаали хам- лаар хүдэлмэри хэ- гээр табигданхай, эрьеэр ажаһуудаг- хүтэлбэрилхы органг- гаали хамгаалха хайша хэрэгээр хэнд- ябадал огто байха- юм.

Үзэл сурталай хүн- эдэбхитэй байгаали- талаар хүдэлмэрий- зорилгонуудай нэг- тоолохо эзргэтэй. Энэ талаар КПСС-эй- гиин обкомой ябуу- дэлмэрийе тайлбэ- гуулха зуураа тур- тараан дэлгэрүүл- оролдохо шухала.

Байгалай оршон- байгаалиие хамгаа- территориальна комплексно схемын проект һа- публикын Министр- ведэй заседани дэ- хэлсэгдээ һэн. Ту- ёһоор Байгал нуу- Байгаали аршалан- арадай ажахын хо- нягта холбоотойгоо- үзэгдэхэ болоно. кын Министрнүүдэй проектые гол түлх- гаад, тус схемэ соо- даһан хэмжээ ябуу- хүтэлбэри болгохы- ликын предприяти- ажахынуудые, ма- нүүд ба албан зу- үлгалба. Гэхэтэй- ной эрдэм-техни- нуудые хэрэглэн, хамгаалха хэмжээ- технологи нэбтэрүү- нэй үндэһөөр тус с- рим тэды хубила- оруулха шухала гэ- лэгдээ.

Нэн түрүүшээр- онуудта Байгал нуу- шон тойронхи б- өөсөөнүүдые аршал- ха ба гамтайгаар- талаар хэмжээнүү- КПСС-эй ЦК-гай, Министрнүүдэй С- тогтоолоор хараалг- баринуудые дүүрг- дэ удаадаки шетадаг- хүрэтэр) Байгал нуу- логическа байдалы- һайжаруулха, нуур- амитадайһы аймаг- ха, бүхы нөөсэнүүд- бадаха зорилго- гээшэ.

Мүнөө дээрээ- ЦКК, модо бэлдэхэ- лекснууд, Улаан-Удэ- шленна предприяти- публикын Госагроп- гаали хамгаалха хэ- тогтоолой эрилтэнүү- өөр эмхидхэжэ- байһаар. Энэнь бид- наае өхөөр зобоомо.

Бидэнэр Байгал нуу- гаали хамгаалха- ажалша коллектинуу- публикын олониитэй- хэндэ түшэглэн, шинэ- тойбди. Энэ талаар хэ- най үшөөл өхэ бай- элидхэлшэ тэмдэглэ-

...ны 2-дохи ...хэрэгтэй.

...Минобрнауки ...ГОСТ ...экологическа ...ын эрдэмэй түбэй ...никсэд хамгажа, ...ыгалгын асуудалг- ...байгуулха гуйл- ...СР-эй АН-эй Пре- ...ха.

...эрдэмэй түбэй ...ибаадуулан рес- ...ыгалай эмхи- ...экологическа эр- ...ын хэмжээе ур- ...ышлення ба агро- ...ын кафедрануу- ...ха эмхидхэхэ.

...ТОНОВ, террито- ...ийн «Бурятстрой» ...ыгаг:

...ын хамгаалха хэм- ...ын парти, прави- ...оо тогтоолой аб- ...ыгаар, тэрэнэй- ...ыг, бидэнэрэй, «Бу- ...ыг, Шергилгадай, бээ- ...ыгуулгануудые хамга- ...ыгуулгануд хадаа- ...ыг предприяти, эмхи- ...ыг замта 1987 оной- ...ыг баталгадаа һэн.

...ыг 1987 оной- ...ыг бүрилгын шэнэ- ...ыг барилга, мүн- ...ыг һэльбэн шэнэдэ- ...ыг ябаа дахин- ...ыг объектнүүдэ- ...ыг болоно. Тэдэнэй- ...ыг гол захилшаа- ...ыг айгаар 1987 — ...ыг 85 миллион ту- ...ыг ыгалга-хабсаралгын- ...ыг дүүргэдхэ гэжэ- ...ыг.

...ыг соо хамга худэл- ...ыг нүүд туйлагдааб- ...ыг миллион тухэриг- ...ыг дохон энэ байдаш- ...ыг ушхэдэ, хэдэн- ...ыг эдүүлгэ-захил- ...ыг даарэ үлөө. ...ыг Сэлэнгын ЦКК- ...ыг Бүшэшье захил- ...ыг үсэд дүүргэнэ- ...ыг

...ыг заяан манай ...ыг. Харин бо- ...ыг ямар гэшэб? ...ыг гүрэнэй за- ...ыг хоёрдоо- ...ыг бэлдэнэй. Энэ- ...ыг коллективэй үр- ...ыг, али экономи- ...ыг эзэлэгын хэм- ...ыг. Манда, ба- ...ыг, гүрэнэй захил- ...ыг тогтоолой эрхэ- ...ыг байдал- ...ыг захилда орохо- ...ыг бодомжолоо- ...ыг байна. Тэдэ- ...ыг ёһоор 155 ...ыг гэжэ худэлмэри- ...ыг гэжэ хараалаг- ...ыг гүрэнэй захилда- ...ыг миллион 760 мянга- ...ыг ыгалгадаг объ- ...ыг Госснабай орга- ...ыг эзлэжэндэ ...ыг болоогоорсо ...ыг 135 миллио- ...ыг бэшэ шэнгээ- ...ыг захил бэшэ ...ыг объектнүүдэ хэ- ...ыг нүүдые Бурятглаз- ...ыг шадагаагүй- ...ыг Совмин, Госплан

...ыг, дүүргэгдэнэ гэ- ...ыг булдеваи элидхэл- ...ыг эзлирнэ. Тэдэ Байга- ...ыг экологическа байда- ...ыг раагүй, харин зарим- ...ыг ришье орео асуудл- ...ыг ража ерэнэ.

Энэнһээ уламжал- ...ыг ринуудай буруу һура- ...ыг зарлалгын болон х- ...ыг бусад үзэгдэлнүүдэй- ...ыг жэрэлгын шалтагаануу- ...ыг тэдэ мүнгэ һомолоо- ...ыг дээгүйнөө, фондууд- ...ыг даһанһаа бэшэ, харин- ...ыг тоолһоо эхитэй гэжэ- ...ыг

Нэн түрүүн энэ тө- ...ыг най экономикые хуби- ...ыг нэдэхэлгын шэнэ гүр- ...ыг рахагүй, тон эгсэрэ- ...ыг шалга-хоримжолгын- ...ыг Ажахын тоосооной- ...ыг далда предприятинүүд- ...ыг ли хамгаалгада шэ- ...ыг гаргашануудаа хоро- ...ыг тай болоно. Энэ- ...ыг эндэ туһалхагүй. Т- ...ыг Байгалай асуудлые- ...ыг бан зургаануудаа шэ- ...ыг лекснууд, Улаан-Удэ- ...ыг шленна предприяти- ...ыг публикын Госагроп- ...ыг гаали хамгаалха хэ- ...ыг тогтоолой эрилтэнүү- ...ыг өөр эмхидхэжэ- ...ыг байһаар. Энэнь бид- ...ыг наае өхөөр зобоомо.

Бидэнэр Байгал нуу- ...ыг гаали хамгаалха- ...ыг ажалша коллективнуу- ...ыг публикын олониитэй- ...ыг хэндэ түшэглэн, шинэ- ...ыг тойбди. Энэ талаар хэ- ...ыг най үшөөл өхэ бай- ...ыг элидхэлшэ тэмдэглэ-

...ыг ...ыг ...ыг

Апрелиин 12—Космонавтикын үдэр, Авиациин ба космонавтикын бүхэдэлхэйн үдэр

ЗАГАҺАШАН, ЛЕТЧИК-ТУРШАГША, ГЕРОЙ

1909 ондо Россидахи тэрэ сагай «Дукс» гэжэ велосипед гаргадаг фабрикада түрүүшын самолёт бүтээгдэбэ. Тэрэ гэһээр 80 жэл болобо.

Тэндэ бүтээгдэһэн самолёдуудай нэгые жолоодон ниидэһэн штабс-капитан П. Нестеров «бүтүү сахариг» гэдэг дээдэ зэргын угаа орёо, түбэргэй ниидэлгын эхи табиһан байна.

Ходынска тала гэжэ нэрэтэй заводой аэродром дээрэ 1918 оной майн һайндэрэй боложо байхада, В. И. Ленин түрүүшын совет авиаторнуудтай уулзаһан юм.

Эгээл эндэһээ манай дайшалхы болон граждан авиациие суурхуулһан Поликарповай «У-2» ба «И-16» түхэлэй истребитель, «ИЛ-2» түхэлэй штурмовик, «ИЛ-18» гэжэ лайнер «МиГ» түхэлэй реактивна бухы янзын истребительнууд огторгойдо дэгдэн, али холые зорин ниидэһэн байха юм...

Эгээл энэ үдэртэй — Авиациин ба космонавтикын бүхэдэлхэйн үдэртэй дэшарамдуулан, манай нютагай баатар Советскэ Союзай Герой Александр Михайлович Тюрюминие хани халуунаар амаршалха, тэрэнэй ажалай намтар тухай хөөрэхэ хүсэлэтэйб.

Тэрэ 1928 ондо түрэһэн юм.

...Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуулхэ дайнай эхилхэдэ, хөөр аханарынь, удаань эсэгэнь Эхэ ороноо немец булимтаргашадһаа аршалан хамгаалхаяа мордоһон байна. Арбан гурбатай Саша хүбүүн һургашадай зунай амаралтын сагай хүрэжэ ерэхэдэ, нүхэдтээ загаһа олзоборилхоёо Байгал далай ошоо һэн. Гульмөөр, губшуураар загаһа бариха гэхээ одоо хүндэл ажал байгаа. Үдэр һунигүй, бороошье орог, һалхиншье шангадаг — хамаагүй эдэ эдир үхибүүд эхэнэрнүүдэһээ дутуугүй-өөр худэлхые оролдохо. «Хамаг юумые фронтын хэрэгтэ, хамагые илаатадаг» гэһэн үряа доро һахы һалаг ажаллажа, хамтын нангин хэрэгтэ хубитаяа орууламсан ябаа.

Тэрэ үеын эдир үхибүүн бүхэн үшөө нэгэ холын бодолдо, холын эрмэлзэлдэ абтадаг һэн. «Байза даа, наһаяа хүсэхэл бэзэб. Заатагүй урэн зурааша болохоб» гэһэн бодол Сашын толгойдо бүхөөр хадуугдаба. Зурагай хэшээлэй болоходо, натюрморт, сэсэгүүдые зурахадань, яһалал һайханаар, тон гоёор харагдаха. Борбоосгойтой нарһанай шэлбүүһэнһээ алтан шаргал дабирхайн үнэр хангалтахадал гэхэ.

Арбан долоотой Саша хубүүн Нижнеангарскын дунда һургуули дүүргэбэ. Тэрэ дэ-ры 1946 ондо Эрхүүгэй урэн зурагай училищида абтажа үнинэйнгөө бодолые, хүсэнэ-зорилгоёо бэелүүлжэ эхилбэ. Дайн байлдаанай улам сороб-хилжо, Эхэ ороной аймшагтай аюулта байдалда ороод байхада, дулаан гэр соо зураг зураажа һуултай бэшэ болоо. Лётчик болохо гэжэ шиидэхэ, Бугуруслянска училищиин курсант болобо. Тэрэ һуралсаа-даа амжалтатайгаар дүүргэһэн Саша пилот гэһэн мэргэжэлтэй «ПО-2» гэхэ гү, али тиихэдэ дайнай жолнүүдэй туршада «кукурузник» гэжэ суурхаһан «У-2» самолет жолоодожо эхилбэ. Казахстанай нюдэ алдама үргэн тала дээгүүр ниишэ тиишэ ниидэн, почто зөөгөө, таршаа шумуултай тэмцэхэ туршаа, санитарна дабаришье дүүргэхэ Узбекистанда хүдэлхэдэ, агаарһаа таряаланда үтэгжүүлгэ сасаһан, хлопок үргамалые хорхой шумуулһаа хамгаалха хүдэлмэри хэһэн байха юм.

1952 ондо Минск хотодо хоердохи пилодой курса дүүргэбэ. Тиигээд Москва ерэжэ, уласхоорондын авиа-харилсаа бэелүүлхэ бүлэгтэ абтаа. Арадай демократиин ороноудаар, Австри, Швеци, Финляндиг гүрэнүүдээр, МНР, КНР болон бусад тээгүүр ниидэдэг болобо.

1956 ондо ниидэлгын дээдэ һургуули дүүргэбэ. Түрүүн «Ил-12», удаань «Ил-14» түхэлэй агаарай томо онгосонуудые жолоодоо.

Реактивна болон турбовинтовой авиациин хүргэлтын жолнууд эхилбэ. А. Тюрюмин «Ил-18» түхэлэй самолет шудалһан түрүүшын хүнүүдэй нэгэн мүн. Тиигэбэшье шэнэ самолёдуудые туршадаг лётчик болохо эрмэлзэлтэй байгаа. Тэдэ ниимэ мэргэжэл олохо гэжэ бэлэн хэрэг бэшэ. Үсөөхэн лэ хүнүүд шэлэн абалгые дабан гарадаг һэн.

Александр Тюрюминэй хүсэ-һэн зориг хүсэлдөө. Лётчик-туршагшадай һургуули дүүрг-гэһэнэй һүүлээр хоёр жэл хажадай туршада энэ мэргэжэ-лээрээ граждан авиациин эрдэм-шэнжэлэгын институдта хүдэлһэн байна. С. В. Ильюшинэй конструкторска бюродо ажаллаха гэхээ дээдын ехэ шэлгалта болоно. Тэрэниие дабахыг тула задарюун элүүр бэтэй, физическэ һайн бэлэдхэлтэй байха хэрэгтэй. Тиимэл бэтэй байнан тула эгээл дүршэлтэй лётчик-туршагшадай нэгэнэй тоодо орожо шадаа бшуу.

Александр Михайлович Тюрюмин «Ил-18», «Ил-62», «Ил-76» түхэлэй янза бүриин самолёдуудые. «Ил-86» түхэлэй аэробусые өөрөө туршаа. «Ту-104», «Ту-124» түхэлэй самолёдуудые туршагшада хабаадалсаһан, «АН-12», «Ил-7», «МиГ-15» түхэлэй самолёдуудые жолоодон ниидэһэн байха юм.

Лётчигоор, тиихэ мүртөө лётчик-туршагшаар хүдэлхэ гэхээ одоо зүрхэтэйл, ямаршье аюулһаа тунхарихагүй хүнэй дүүргэхэ мэргэжэл ха юм даа. Тиигээдшье Александр Михайлович аюулта олон ушаралнуудые үзэһэн, бэзэрээ туршаһан, ами наһаяа хайрлангуй огторгойн гүн соогуур ажаллаһан хүн гээшэ...

Дуршэлтэй болоһон туршагшадай түдэгэсэмөөр программатай ниидэлгэдэ нэгэтэ гараба. Аяар тэрэ холо доронь томо-томоор гүбээтэн хөөбэлсэһэн үүлэнүүд харагдана. Юрэдөө Байгалай шанга долгинууд шэнгеэр үзэгдэхэ юм.

Самолёдойнгоо хүсые шадамараар хүтэлэн, тэдэ бархагар үүлэнүүд дээгүүр самолёдоо «гэдэһэн» дээрэнь хэбтүүлһэн шэнги болгожо үрдинэ. Самолёт дорьбоотойгоор шэшэрнэ, приборнуудай лампочкануудонигоноолдоно, штурвал «үгыень дуулахагүйе» һэдэнэ хэбтэрэй. Зэргэлжэ һууһан туһалагша тэрэ халта хараханань, тэрэнь өхэл айһан янзатай. Самолёт бүришье аймшагтай байдалда оробо. Урдаһаань үгтаһан агаар бүри хүсэтэйгөөр туринэ, дорьбоон улам шангадана. Александр Михайлович самолёдойнгоо двигательнуудые хамаг шадал соонь хүдэлгэжэ, бархагар үүлэн халхабшье ходоро гараба. Тиигэжэ ниидэлгэнь нэгэ хэмдэг ороо һэн.

Ашаа тээһэн «Ил-76» самолёдто һуужа, түргэн ниидэлгын дэлхэй дээрэ үзэгдөөгүй рекорд тогтоохо зорилготой агаарта дэгдэхэдээ, тэрэ зорюута мэнэ «мүргэлдэхээ» байһан хоёр томо үүлэнүүдэй хоорондохи зуруудаа забһар уруу шурган ороод, нүгөө талдань гараа һэн. Тэрэ үдэр, үнэхөөрөө, 60 тонно ашаатай самолёдоор дэлхэйн рекорд туйлажа шадаа. «Ил-76» самолет 25 дахин дэлхэйн рекордсмен болоһон гайхамшаг түүхэтэй. 1981 ондо А. М. Тюрюмин «Ил-86» самолёдоор скоростиин талаар 19 рекорд туйлаһан габьяатай юм.

Дүшэн шахуу жэлэй туршада ниидэһэн Александр Михайлович Советскэ Союзай холо ойрын хамаг газарта ябаһан, хариин олон оронуудта ошоһон лётчик гээшэ. Швеци, Инди оронуудта ошожо, орёо ниидэлгын габьяае харуулһан, Парижда ба ГДР-тэ үнгэргэгдэһэн авиационно-о салондо хабаадалсаһан, хэдэн олон шэнэ самолёдуудай түрүүшын туршалга хэһэн, дэлхэйн хэдэн арбаад рекорд тогтооһон, уласхоорондын классай спортын мастер. СССР-эй габьяата летчик-туршагша гэһэн хүндэтэ нэрэ эзэргэдэ хүртэһэн габьяагайнь соло дуудангуй ялгаатай.

«Хойто-Байгалай районой хүндэтэ эрхэтэн» гэһэн үндэр нэрэ солотой А. М. Тюрюминэй энэргэтэ Ленинэй, Улаан Тугай, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденууд. Советскэ Союзай Геройн Алтан Одон ялардаг.

«Ямар баатаршалгын түлөө Та энэ Геройн Алтан Одондо хүртэһэн гээшэбта?» — гэжэ Нижнеангарскын дунда һургуулиин һуратшадай асуухада:

— Авиационно шэнэ техникэ туршалгада ехэ габьяатай байһаная, тиихэдээ шэн зориг, баатаршалга гаргаһанай түлөө 1976 ондо намда Советскэ Союзай Геройн үндэр нэрэ эзргэ олгогдоһон юм даа. Гэр бүлынгөө, нүхэдэйнгөө, багшанарайнгаа, Байгалай аша туһаар би наһанайнгаа нимэ хүби заяанда хүртөөб. Тэдэ бүгэдэндэ би һүгэдэн дохиноб, тэдэнэй үмэнэ би ехэ уялгатайб.— гэжэ Александр Михайлович хэрүү үгэнэн юм.

Үнэхөөрөөшье, манай Буряад ороной Советскэ Союзай 37-дохи Герой энэ Байгал дээрэ хүмүүжэһэн, хүдэржэһэн, габьяата ажалайнгаа баатарлиг намтарые эхилһэн байна бшуу. Наһанайнгаа амаралтада гаранхайшье һаа, А. М. Тюрюмин өөрынгөө түрэл Нижнеангарск тосхондо ходо ерэдэг, нютаг хүнүүдтээ уулзадаг. Тиихэдээ зааатагүй эрхим хүмүүжэл абаһан һургуулиингаа, багшанарай, һуратшадай хүндэтэй айлшаниинь болодог.

Анна Петровна һамгантаяа хүбүүн басаган хоёрые хүмүүжүүлһэн, эрдэмтэй хүнүүл болгон, ажабайдалай ехэ замда гаргаһан байна. Владимир хүбүүниинь эсэгынгээ намтар үргэлжэлүүлэн, граждан авиациин лётчик, Лариса басаганиинь инженер мэргэжэлтэй.

Хэн мэдэбэ даа. Владимир Тюрюмин лётчик-космонавт болоод, замбуулинай захагүй дэйдые амгалан тайбаная ашаглаха ехэ хэрэгтэ хабаадаясажашье магад.

Д. ЦЫРЕНОВ.

УҺАНАЙ АЮУЛҺАА ҺЭРГЫЛХЭ

Үһанай аюулда орохо үшөөнүүд республика дотор олон. Үнгэрэгшэ жилдэ 101 хүн, тэрэ тоодо хорин найман үхибүүд үһанай аюулда орожо, наһа барһан байна. Тамаржа шададаггүй хүүгэдээ түрэлхидэй харуулһагүйгөөр орхиһоноһоо аюул тохёолдоно гээд элирээ.

Илангаяа хүдөө нютагуудай хүн зон үһанай аюулда ороно. Ушарынь юуб гэхэдэ, үһанай аюулһаа һэргылхэ, ойлгуулха хүдэлмэри эндэ мууграар гэхэ гү, али ороёдоошье ябуулагданагүй бшуу. Үнгэрэгшэ жилдэ республикын худөө нютагуудай 73 хүн үһанай аюулһаа наһа бараа гэхэ гү, али бухы республика дотор үһанһаа хосорогшодой дүрбэнэйнь гурбан хүби — худөө ажаһуугшад, Прибайкалиин, Зэдын ба Кабанскын районуудта олон хүн үһанай аюулһаа наһа бараа.

Үһан дээрэ аюул һэргылхэ, абарха манай албаниие ямаршье түрэнэй нимэ албаитай жэшэхээр бэшэ ааб даа. Австралида, Великобританида, Италида ба Испанида үһан дээрэ абаралгын албангууд хэрэгтэй онгосо, үһан доро байхадаа амилха түхеэрэлгэнүүдээр гүйсэд хангагданхай. Тиимэнээ тэндэ хүн зон гэнэ аюулда үсөөн ородог шуу.

Үһанай аюулһаа абаралгын албан манай республикада ехэ хүндэ байдалда оронхой. Хөөр катер ба мотоортой дүрбэн онгосо бидэндэ бии гэжэ саарһан дээрэ бэшэгдэнхэй, харин нэгэ катер ба мотоортой хөөр онгосонь эбдэрхэй. ОСВОД-ой Түбэй совет урдандаа бидэниие хангадаг бэлэй. Мүнөө республикын «Бурятснабсбыт» нэгэдэл бидэниие хангаха уялгатай. Харин эндэһээ юушье абажа шаданагүйбди, юундэб гэхэдэ эндэ хэрэгтэй юумэн ородоо байдаггүй. Эмхи зургааннуудһаа, колхоз, совхозуудһаа ОСВОД-ой һара бүриин түлбэри суглуулхань хүндэ байдаг. Хүн зон түлбэри түлэхээ арсана бшуу. «Абаралгын албанай оньһон тухеэрэлгэнүүдээр муугаар хангагдаһанһаа боложо жэл бүри республика дотор зуугаад хүн үһанда шэнгэжэ наһа барана. Энэниие һэргылэлгэдэ түһалжа түлбэри оруулая» гэхэ мэтэ һанамжа дурадхалнууд ороногүй, эмхидхэгдэнэгүй.

Республикын Министрнүүдэй Совет «Буряадай АССР-эй гол мүрэнүүд, нуурнууд дээрэ аюулһаа аршалан хамгаалха хэрэгые һайжаруулха тухай» тогтоол байгша оной январиин 16-да абаа. Улаан-Удын городской Советэй гүйсэдхэхэ комитет (нүхэр Кукшинов), Буряадай территориальна гэр байрынкоммунальна ажахын үйлэдбэриин нэгэдэл (нүхэр Соловьев) хотын пляж һэльбэн шэнэдхэхэ, үһанай аюулһаа һэргылгын, абаралгын түб станциин байшан бариха асуудалнуудые 1989 ондо шиидхэхэ ёһотой. Баргажанай райсоведэй гүйсэдхэхэ комитет 1989 ондо Баргажан тосхондо мүн нимэ станциин байшангай барилгые хинаха юм. Эдэ асуудалнуудай дүүргэлтэ тогтоол соо зааганда. Иимэрхүү тогтоолнууд урдандаашье абтадаг һэн. Тэдэ бодотоор дүүргэгдэдэггүй бэлэй.

К. БАРДАМОВ,
ОСВОД-ой республикын советэй түрүүлэгшэ.

Хүнгэн атлетикэ

АЛДАР СОЛООР БАДАРҺАН ЗАМ

Алдар Солын бухы гурбан шатын ордено Петр Капитоновичи Радикальцевай дурасхаалда зорюулагдаһан ниитэ-агитационно хүнгэн атлетикын урилдаан амаралтын үдэр болобо. Энэ жэлдэ ербедахяа үнгэргэгдэһэн заншалта урилдаанда 800 гаран хүн хабаадаа. «Труд» гэжэ Спортын байшаһаа шэлэй заводой һуурин хүрэтэр 8 километртэ урилдаһан байгаа. Энэ зайе алдар сооор бадарһан зам гэжэ хүнүүд үнинэй нэрэнхэй.

...П. К. Радикальцев Аласдурна зуураа Калининска фронт ерэһэн 312-дохи стрелково дивизиин бүридэлдэ орожо, эртэ үрдын ородой хото болохо Старая Руссаһаа дайшалхы замаа эхилэ һэн. Рядовой Радикальцевай алба хэһэн рото фашистнуудай шанга добтолгонуудые сухарюулба. Тэгшэ бэшэ байлдаанда ротын командирай баатарай үхэлөөр унахадань, Радикальцев тэрэнэй һуури эзэлжэ, эрэлхэг зоригтой найман сэргэшэдтэй хамта гурбан сүүдхэ соо дайсанай добтолгодо эсэргүүсэн тэмсэбэ. Энээнэйнгээ түлөө тэрэ Алдар Солын III шатын орденоор шагнагдаа бэлэй.

Хоёр һарын үнгэрхэдэ, Радикальцевые дивизиин тагнуулда абаа һэн. Кенигсберг шадар шалгарһанайнгаа түлөө II шатын иимэ ордендо хүртэнэн юм. Дайнай һүүл багта эрэлтэй дүүргэхэ мэргэжэл ха юм даа. Тиигээдшье Александр Михайлович аюулта олон ушаралнуудые үзэһэн, бэзэрээ туршаһан, ами наһаяа хайрлангуй огторгойн гүн соогуур ажаллаһан хүн гээшэ...

Дуршэлтэй болоһон туршагшадай түдэгэсэмөөр программатай ниидэлгэдэ нэгэтэ гараба. Аяар тэрэ холо доронь томо-томоор гүбээтэн хөөбэлсэһэн үүлэнүүд харагдана. Юрэдөө Байгалай шанга долгинууд шэнгеэр үзэгдэхэ юм.

Самолёдойнгоо хүсые шадамараар хүтэлэн, тэдэ бархагар үүлэнүүд дээгүүр самолёдоо «гэдэһэн» дээрэнь хэбтүүлһэн шэнги болгожо үрдинэ. Самолёт дорьбоотойгоор шэшэрнэ, приборнуудай лампочкануудонигоноолдоно, штурвал «үгыень дуулахагүйе» һэдэнэ хэбтэрэй. Зэргэлжэ һууһан туһалагша тэрэ халта хараханань, тэрэнь өхэл айһан янзатай. Самолёт бүришье аймшагтай байдалда оробо. Урдаһаань үгтаһан агаар бүри хүсэтэйгөөр туринэ, дорьбоон улам шангадана. Александр Михайлович самолёдойнгоо двигательнуудые хамаг шадал соонь хүдэлгэжэ, бархагар үүлэн халхабшье ходоро гараба. Тиигэжэ ниидэлгэнь нэгэ хэмдэг ороо һэн.

Ашаа тээһэн «Ил-76» самолёдто һуужа, түргэн ниидэлгын дэлхэй дээрэ үзэгдөөгүй рекорд тогтоохо зорилготой агаарта дэгдэхэдээ, тэрэ зорюута мэнэ «мүргэлдэхээ» байһан хоёр томо үүлэнүүдэй хоорондохи зуруудаа забһар уруу шурган ороод, нүгөө талдань гараа һэн. Тэрэ үдэр, үнэхөөрөө, 60 тонно ашаатай самолёдоор дэлхэйн рекорд туйлажа шадаа. «Ил-76» самолет 25 дахин дэлхэйн рекордсмен болоһон гайхамшаг түүхэтэй. 1981 ондо А. М. Тюрюмин «Ил-86» самолёдоор скоростиин талаар 19 рекорд туйлаһан габьяатай юм.

Дүшэн шахуу жэлэй туршада ниидэһэн Александр Михайлович Советскэ Союзай холо ойрын хамаг газарта ябаһан, хариин олон оронуудта ошоһон лётчик гээшэ. Швеци, Инди оронуудта ошожо, орёо ниидэлгын габьяае харуулһан, Парижда ба ГДР-тэ үнгэргэгдэһэн авиационно-о салондо хабаадалсаһан, хэдэн олон шэнэ самолёдуудай түрүүшын туршалга хэһэн, дэлхэйн хэдэн арбаад рекорд тогтооһон, уласхоорондын классай спортын мастер. СССР-эй габьяата летчик-туршагша гэһэн хүндэтэ нэрэ эзргэдэ хүртэнэн габьяагайнь соло дуудангуй ялгаатай.

«Хойто-Байгалай районой хүндэтэ эрхэтэн» гэһэн үндэр нэрэ солотой А. М. Тюрюминэй энэргэтэ Ленинэй, Улаан Тугай, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденууд. Советскэ Союзай Геройн Алтан Одон ялардаг.

«Ямар баатаршалгын түлөө Та энэ Геройн Алтан Одондо хүртэнэн гээшэбта?» — гэжэ Нижнеангарскын дунда һургуулиин һуратшадай асуухада:

— Авиационно шэнэ техникэ туршалгада ехэ габьяатай байһаная, тиихэдээ шэн зориг, баатаршалга гаргаһанай түлөө 1976 ондо намда Советскэ Союзай Геройн үндэр нэрэ эзргэ олгогдоһон юм даа. Гэр бүлынгөө, нүхэдэйнгөө, багшанарайнгаа, Байгалай аша туһаар би наһанайнгаа нимэ хүби заяанда хүртөөб. Тэдэ бүгэдэндэ би һүгэдэн дохиноб, тэдэнэй үмэнэ би ехэ уялгатайб.— гэжэ Александр Михайлович хэрүү үгэнэн юм.

Үнэхөөрөөшье, манай Буряад ороной Советскэ Союзай 37-дохи Герой энэ Байгал дээрэ хүмүүжэһэн, хүдэржэһэн, габьяата ажалайнгаа баатарлиг намтарые эхилһэн байна бшуу. Наһанайнгаа амаралтада гаранхайшье һаа, А. М. Тюрюмин өөрынгөө түрэл Нижнеангарск тосхондо ходо ерэдэг, нютаг хүнүүдтээ уулзадаг. Тиихэдээ зааатагүй эрхим хүмүүжэл абаһан һургуулиингаа, багшанарай, һуратшадай хүндэтэй айлшаниинь болодог.

Анна Петровна һамгантаяа хүбүүн басаган хоёрые хүмүүжүүлһэн, эрдэмтэй хүнүүл болгон, ажабайдалай ехэ замда гаргаһан байна. Владимир хүбүүниинь эсэгынгээ намтар үргэлжэлүүлэн, граждан авиациин лётчик, Лариса басаганиинь инженер мэргэжэлтэй.

Хэн мэдэбэ даа. Владимир Тюрюмин лётчик-космонавт болоод, замбуулинай захагүй дэйдые амгалан тайбаная ашаглаха ехэ хэрэгтэ хабаадаясажашье магад.

Д. ЦЫРЕНОВ.

Алдар Солын бухы гурбан шатын ордено Петр Капитоновичи Радикальцевай дурасхаалда зорюулагдаһан ниитэ-агитационно хүнгэн атлетикын урилдаан амаралтын үдэр болобо. Энэ жэлдэ ербедахяа үнгэргэгдэһэн заншалта урилдаанда 800 гаран хүн хабаадаа. «Труд» гэжэ Спортын байшаһаа шэлэй заводой һуурин хүрэтэр 8 километртэ урилдаһан байгаа. Энэ зайе алдар сооор бадарһан зам гэжэ хүнүүд үнинэй нэрэнхэй.

...П. К. Радикальцев Аласдурна зуураа Калининска фронт ерэһэн 312-дохи стрелково дивизиин бүридэлдэ орожо, эртэ үрдын ородой хото болохо Старая Руссаһаа дайшалхы замаа эхилэ һэн. Рядовой Радикальцевай алба хэһэн рото фашистнуудай шанга добтолгонуудые сухарюулба. Тэгшэ бэшэ байлдаанда ротын командирай баатарай үхэлөөр унахадань, Радикальцев тэрэнэй һуури эзэлжэ, эрэлхэг зоригтой найман сэргэшэдтэй хамта гурбан сүүдхэ соо дайсанай добтолгодо эсэргүүсэн тэмсэбэ. Энээнэйнгээ түлөө тэрэ Алдар Солын III шатын орденоор шагнагдаа бэлэй.

Хоёр һарын үнгэрхэдэ, Радикальцевые дивизиин тагнуулда абаа һэн. Кенигсберг шадар шалгарһанайнгаа түлөө II шатын иимэ ордендо хүртэнэн юм. Дайнай һүүл багта эрэлтэй дүүргэхэ мэргэжэл ха юм даа. Тиигээдшье Александр Михайлович аюулта олон ушаралнуудые үзэһэн, бэзэрээ туршаһан, ами наһаяа хайрлангуй огторгойн гүн соогуур ажаллаһан хүн гээшэ...

Дуршэлтэй болоһон туршагшадай түдэгэсэмөөр программатай ниидэлгэдэ нэгэтэ гараба. Аяар тэрэ холо доронь томо-томоор гүбээтэн хөөбэлсэһэн үүлэнүүд харагдана. Юрэдөө Байгалай шанга долгинууд шэнгеэр үзэгдэхэ юм.

Самолёдойнгоо хүсые шадамараар хүтэлэн, тэдэ бархагар үүлэнүүд дээгүүр самолёдоо «гэдэһэн» дээрэнь хэбтүүлһэн шэнги болгожо үрдинэ. Самолёт дорьбоотойгоор шэшэрнэ, приборнуудай лампочкануудонигоноолдоно, штурвал «үгыень дуулахагүйе» һэдэнэ хэбтэрэй. Зэргэлжэ һууһан туһалагша тэрэ халта хараханань, тэрэнь өхэл айһан янзатай. Самолёт бүришье аймшагтай байдалда оробо. Урдаһаань үгтаһан агаар бүри хүсэтэйгөөр туринэ, дорьбоон улам шангадана. Александр Михайлович самолёдойнгоо двигательнуудые хамаг шадал соонь хүдэлгэжэ, бархагар үүлэн халхабшье ходоро гараба. Тиигэжэ ниидэлгэнь нэгэ хэмдэг ороо һэн.

Ашаа тээһэн «Ил-76» самолёдто һуужа, түргэн ниидэлгын дэлхэй дээрэ үзэгдөөгүй рекорд тогтоохо зорилготой агаарта дэгдэхэдээ, тэрэ зорюута мэнэ «мүргэлдэхээ» байһан хоёр томо үүлэнүүдэй хоорондохи зуруудаа забһар уруу шурган ороод, нүгөө талдань гараа һэн. Тэрэ үдэр, үнэхөөрөө, 60 тонно ашаатай самолёдоор дэлхэйн рекорд туйлажа шадаа. «Ил-76» самолет 25 дахин дэлхэйн рекордсмен болоһон гайхамшаг түүхэтэй. 1981 ондо А. М. Тюрюмин «Ил-86» самолёдоор скоростиин талаар 19 рекорд туйлаһан габьяатай юм.

Дүшэн шахуу жэлэй туршада ниидэһэн Александр Михайлович Советскэ Союзай холо ойрын хамаг газарта ябаһан, хариин олон оронуудта ошоһон лётчик гээшэ. Швеци, Инди оронуудта ошожо, орёо ниидэлгын габьяае харуулһан, Парижда ба ГДР-тэ үнгэргэгдэһэн авиационно-о салондо хабаадалсаһан, хэдэн олон шэнэ самолёдуудай түрүүшын туршалга хэһэн, дэлхэйн хэдэн арбаад рекорд тогтооһон, уласхоорондын классай спортын мастер. СССР-эй габьяата летчик-туршагша гэһэн хүндэтэ нэрэ эзргэдэ хүртэнэн габьяагайнь соло дуудангуй ялгаатай.

«Хойто-Байгалай районой хүндэтэ эрхэтэн» гэһэн үндэр нэрэ солотой А. М. Тюрюминэй энэргэтэ Ленинэй, Улаан Тугай, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденууд. Советскэ Союзай Геройн Алтан Одон ялардаг.

«Ямар баатаршалгын түлөө Та энэ Геройн Алтан Одондо хүртэнэн гээшэбта?» — гэжэ Нижнеангарскын дунда һургуулиин һуратшадай асуухада:

— Авиационно шэнэ техникэ туршалгада ехэ габьяатай байһаная, тиихэдээ шэн зориг, баатаршалга гаргаһанай түлөө 1976 ондо намда Советскэ Союзай Геройн үндэр нэрэ эзргэ олгогдоһон юм даа. Гэр бүлынгөө, нүхэдэйнгөө, багшанарайнгаа, Байгалай аша туһаар би наһанайнгаа нимэ хүби заяанда хүртөөб. Тэдэ бүгэдэндэ би һүгэдэн дохиноб, тэдэнэй үмэнэ би ехэ уялгатайб.— гэжэ Александр Михайлович хэрүү үгэнэн юм.

Үнэхөөрөөшье, манай Буряад ороной Советскэ Союзай 37-дохи Герой энэ Байгал дээрэ хүмүүжэһэн, хүдэржэһэн, габьяата ажалайнгаа баатарлиг намтарые эхилһэн байна бшуу. Наһанайнгаа амаралтада гаранхайшье һаа, А. М. Тюрюмин өөрынгөө түрэл Нижнеангарск тосхондо ходо ерэдэг, нютаг хүнүүдтээ уулзадаг. Тиихэдээ зааатагүй эрхим хүмүүжэл абаһан һургуулиингаа, багшанарай, һуратшадай хүндэтэй айлшаниинь болодог.

Анна Петровна һамгантаяа хүбүүн басаган хоёрые хүмүүжүүлһэн, эрдэмтэй хүнүүл болгон, ажабайдалай ехэ замда гаргаһан байна. Владимир хүбүүниинь эсэгынгээ намтар үргэлжэлүүлэн, граждан авиациин лётчик, Лариса басаганиинь инженер мэргэжэлтэй.

Хэн мэдэбэ даа. Владимир Тюрюмин лётчик-космонавт болоод, замбуулинай захагүй дэйдые амгалан тайбаная ашаглаха ехэ хэрэгтэ хабаадаясажашье магад.

Д. ЦЫРЕНОВ.

СПОРТЛОТО

«45-һаа 6-ень тааха» ба «36-һаа 5-ень тааха» «Спортлотонуудай 1989 оной апрелиин 9-дэ үнгэргэгдэһэн 15-дахи тиражай дүнгүүдые Спортивна лотерейн главна управлени согсолбо.

«45-һаа 6-ень тааха»: 5—бухэ барилдаан, 18—хүнгэн атлетикэ, 30—хүндэ атлетикэ, 33—футбол, 38—альпинизм, 39—бадминтон.

«36-һаа 5-ень тааха»: 13 — хадаһаа санаар һолжоролгын спорт, 22— уһа руу һуралгэ, 24 — гарай бүмбэгэ, 26—табан зуйлэй мүрысөөн, 34—ногоон дээрэ наадагдадаг хоккей.

Редактор Р. Б. ГАР

ХАБАР
ДУНДА ҺА

Апрель һара гаража, хабарай түрүүшын
Арад зоной хэлсэдэгэй ёһоор, апрель
нэрэтэй һарые олохогүйт. «Уһа сасааша,
хир нюдэшэ, олон занта, хубилгаан һара»
нууд имагтал апрельдэ сэхэ хабаатай юм.
гүй. Юуб гэхэдэ, хабараймнай дунда
саһа хур, сагаалхиһан бордоһон соогуур
ногооной задарха намжаа үедэ дүүрэ
талаһаа харахада, апрель хадаа олон
рөөшье хубилгаантайхан лэ һара ха юм.

Үдэр ерэхэ бүри наран эртэ гаража,
на. Тэнгэри сэнхир хухэ, агаар тунгалаг.
суурьаатай. Хабарай үндэр номин
үүлэнүүд зөөнэ.

Тала дайдын, хадын үбэртэхи һэбхи
хайла хайлаһаар харьялан урдаба. Гансаа
ойтой хадын ара талада саһан үшөөл
Модоной узуурта түхэрэн толбонууд
хухигар хагдан харагдана. Апрель һарада
нэрэнүүд сооһоо «уһа сасааша» гэжэнь
тэмдэглэл болоно. Хабарай алтан үдэр
жэ, харгы дээгүүр, жалгые урууданг
урдана. Хээрэшье, таряалан дээгүүршье
лаян болон хабтайна. Нуга сабшаан
Хабарай амисхелай хэды ороошье хадань,
шоо гараа гэхын аргагүй, үшөө хэды
газарые саһаар жэлэхэ, уһа мүльһөөр
Сагай ерэхэдэ, үбэлдөө юуншье улэхэгүй.
нарууни газарта саһан хуйлажа
нойрһоо һэрэд, амилжа байһандал
нэ. Тала дайдаар, холын үбээнүүд
һүрэг малнууд дулаан үдэрнүүдтэ
миралзан харагдана. Һүүдэр газарай
хинда һэрхиин зөөлэрэнхэй, һайрамай
заан мүльһэн эрьеһэ хэмэрэн унаад,
лын аянда туугдана.

Тэрэ үбэлэй хэды үсэрэлдөөшье
аалихаһаар тоолоһоор байтарнь,
моо мэдэрэгдэжэ, газарай амидаралта
һэнэ гэршэлжэ эхилдэг. Уляаһан,
мүшэрнүүд булсуужажа, эшэнүүдэ
эзлан һарейлгана. Гол горхонуудай
һад нарай хурьгад шэнги аад.
шарашье гулгэдөөр хушагдадаг юм.
лита шубууд дүүелдэжэ захалдаг.
даа. Түрүүшын амтаг эдэнһээ
Модо шулуунай забһарта, гэрэй
томо улаан соогоо эрбээхэйнүүд
та ниидэжэ наададаг: элдин сагай
амершална гэшэ. Юрэдөөл, эдэ
тэдэнийе хабарай түрүүшын
болохогүйл даа.

Хабар болоходо, холын аянай шубууд
лэдэг заншалтай. Тиихэдэ Африка,
эүгэй бусад дулаан оронуудһаа
хүндэ хүшэр, ута харгы зам дабажа,
үндэгэлхэгэ түрэл ороноо бусажа
һанай һаа эреэг-тарааг болоод
огторгойн үндэртэ бүлжамуур
нан, хабарай һайхан саг тухай
на. Мүнөө энэ үедэ эгээн түрүүлэн
болон алаг түүнууд бии болодог.
сэд хайлажа эхилээгүй байхада,
Манай эндэ үбэлжэдэг, хүйтэнһөө
гай, тоншуул, гулабхаанууд хуушан
на. Үгыншье һаа, улуу һайн газарта
нэ. Хирэннүүд аяар дээгүүр
ро-ни» гэдэн хаагална. Хүхэ
лонхойнууд. Хабарай дуунай
тоншуул дорьбоотойгоор
Хатаһан борбоосгойнууд
жа, далитай хүнгэн үрэнэнүүд
на. Хорёод жэлэй үнгэрхэдэ,
гоон нарһанай сагдуулнууд
байхал.

Гол горхонуудай мүльһэнэй
лиин һүүршын арбаад хоногой
шубуун, тохорюун манай эндэ
огторгойдо хурдан далитай
дай зэлэ татан ниидэхые һонирхон

Апрелиин һүүл багаар, заримдаа
һүүлээ ёдолзуулан, жэжэ шубуухайнууд
хэнһээшье түрүүн холуун оронһоо
бууе харахадаа, хабарай хухюун
нэбди. Апрелиин тэнгэр шара
хаанууд үндэгэлэ даражэ эхилдэг.
уһанай шубууд заатагүй түрэһэн
бараануудаа дагжуулдаг, дэгжээдэг.
соорхойдо хуреануудай
дуулдадаг.

Зэрлиг амитадай хабарай
хайлаһан саһа дахажа зунайнгаа
хушуурханхай. Буга, гүрөөнэд
шинигтэй хур хагда шэмхэлхэн
тэ гаража бэлшэнэ. Хаадагайн,
нээр ургажа эхилэхэй. Гуренай
болонхой, хүсэд яһан боложо
зөөлэхэн ноохоор хушаатай ябана.

Газарай хүсэд гэдэхэдэ, апрелиин
баган болон бусад ангууд эшэнһээ
эшэнэй бааб гай нюргаа тэнхиилгэжэ,
хүсэлдэ абтана. Үбэлэйнгөө
мантан томо бааб гайнууд эшэнэйнгээ
түрүүлэн бултайдаг. Удаань, хэды
дахуулһан эмэ бааб гайнууд эшэнэйнгээ
эдихэ хоолоо бэдэрэн зайгуултана.
нойрһоо һэрижэ, нюураа һайса
гээ һэжэрэн,